

A kommunikáció alapjai

Kriskó Edina

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM, BUDAPEST

A KOMMUNIKÁCIÓ ALAPJAI

ÖSSZEFOGLALÓ ISMERETEK AZ AZONOS CÍMŰ E-LEARNING-TANANYAGHOZ

Szerző:

© Dr. Kriskó Edina PhD

Szakmai lektor:

Dr. Bajnok Andrea PhD

A kézirat lezárásának dátuma:

2023. május 17.

1. kiadás

Kiadja:

© Nemzeti Közsolgálati Egyetem,
Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2023

Felelős kiadó:

Dr. Deli Gergely rektor
Címe: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

1. Perspektívák a kommunikációtudományban	4
1.1 A kommunikációtudomány	5
1.2 A médiatudomány	7
2. Mi a kommunikáció?	8
2.1 A kommunikáció szintjei	8
2.2 A társadalmi kommunikáció alapvető felfogásai	10
2.2.1 A tranzaktív megközelítés	10
2.2.2 Az interaktív megközelítés	11
2.2.3 A kultivációs felfogás	12
2.3 A kommunikáció kutatásának tradíciói	12
2.3.1 A kibernetikai hagyomány	13
2.3.2 A szociálpszichológiai hagyomány	13
2.3.3 A fenomenológiai hagyomány	14
2.3.4 A szemiotikai hagyomány	14
2.3.5 A társadalomkritikai hagyomány	15
2.3.6 A szociokulturális hagyomány	16
2.3.7 A retorikai hagyomány	16
3. A kommunikáció csatornái	18
3.1 A verbális csatorna	18
3.2 A nem verbális csatornák	19
3.2.1 A vokális csatorna	19
3.2.2 A geszturális kommunikáció	21
3.2.3 Kommunikáció a testtartás révén (poszturális kommunikáció)	21
3.2.4 A térközszabályozás (proximitás)	21
3.2.5 A kinezikus kommunikáció	22
3.2.6 A mimika	22
3.2.7 Taktilika és haptika	23
3.2.8 A tekintetkommunikáció	25
3.2.9 A testi jellemzők és a kulturális szignálok	25
4. Médiumok a kommunikációban	26
4.1 A média meghatározása	26
4.2 A médiumok mint közvetítőeszközök típusai a kommunikációban	28
4.3 A tömegkommunikáció	29
5. Ellenőrző kérdések	30
Fogalomtár	31
Irodalomjegyzék	32

1. PERSPEKTÍVÁK A KOMMUNIKÁCIÓTUDOMÁNYBAN

Kommunikálunk, amikor beiratkozunk egy képzésre, amikor felvételi értesítőt vagy üzleti meghívót kapunk, amikor átszellemülten tapsolunk egy díjátadón, vagy papírrepülőre írt üzenetben kérünk segítséget – ha nem is egy lakatlan szigetről, de – egy csapdát jelentő balkonról.¹ Ebből már sejthető, hogy egy igen szerteágazó és színes, a végtelenbe invitáló jelenséggörőről van szó. Mégis, ha a legáltalánosabban akarjuk megfogalmazni, azt mondhatjuk, hogy szokás kommunikációnak tekinteni minden olyan folyamatot vagy jelenséget, amelyben egy hírforrás információt bocsát ki valaki vagy valami felé. (TERESTYÉNI 2006) Ezt a hírforrást nevezhetjük ágensnek is, aki vagy ami a kommunikáció aktoraként megpróbál információt elérni, megtalálni, hogy felhasználja azt valamilyen problémamegoldási folyamatban. A kommunikáció Horányi Özséb (2017) értelmezésében ebből adódóan esemény (és nem állapot), amelynek résztvevői (ágensei) vannak. A technológia robbanásszerű fejlődése pedig felhívja a figyelmünket arra, hogy az ágensek nemcsak humán, biológiai vagy egyszerűen gépi ágensek lehetnek, mint a kommunikációelmélet hajnalán, hanem fiktív, mimetikus, virtuális és összetett ágensek is.

A kommunikáció szó gyökereit a tudományterület művelői a *communio* és *communitas*, vagyis a közösség (közös vacsora és áldozás is), illetve a közérzület és a közlékenység szavakban vélik felfedezni. A *communicatio* alak pedig már közzétételt, teljesítést, illetve gondolatok közlését jelenti. A szó eredete rámutat, hogy a kommunikáció annyira általános és emberi, hogy az emberi élet és társadalom mindenütt jelen lévő arculatának tekinthető. Nem csoda, hogy sokáig az emberi (humán) kommunikáció állt a vizsgálódások homlokterében, és csak később kezdték a kommunikáció szót használni a gépi rendszerekben megvalósuló információátadások kapcsán. (BUDA 1986) Az azonban már más kérdés, hogy a kommunikációtudomány mennyiben köszönheti tudományos megalapozását és felfutását az információelméletnek és a híradástechnikának.

Tény, hogy az információelméleti definíció könnyen érthető és világos sémát mutat a folyamatban részt vevő elemek működéséről:

„...ily módon kommunikáció minden, amelyben információ továbbadása történik, függetlenül attól, hogy az információ milyen jelekben vagy jelek milyen rendszerében, kódjában fejeződik ki.”

(Buda Béla, 1986)

¹ Lásd a tananyag idevágó részét, amikor hősnőnk, Zsófi kizárja magát a balkonra.
<https://probono.uni-nke.hu/onfejlesztés/e-learning/tananyag/5e7dc144466b0ad8fa95e51f>

1.1 A KOMMUNIKÁCIÓTUDOMÁNY

A kommunikációtudomány számos más tudományágban gyökerezik, széles kérdéskört vizsgál, egyik leágazása sem önjáró, független, hiszen táplálkozik a közgazdaságtanból, a jogból, a politikából, erkölcsi és kulturális kérdéseket érint. A kommunikációkutatás mint interdiszciplína szükségszerűen sokféle módszertannal és változatos megközelítésekkel operál. Célszerű ezért először azt áttekintnünk, hogy az egyes tudományterületek milyen értelemben használják a kommunikáció szót, és annak alapján miben látják a kommunikációtudomány hozzájárulását a világ jelenségeinek megismeréshez.

A fentebb említett *információelmélet* mindenféle rendszerben végbemenő információátadást kommunikációnak tekint. Mivel az információelmélet érdeklődésének középpontjában az információ mennyiségének meghatározása, az információ tárolása és közlése (továbbítása, vagyis az információátvitel), illetve ezek tudományos vizsgálata áll, e terület hozta magával a *redundancia* és *entrópia* fogalmak használatát a kommunikációtudományban. A matematikai ihletettségű kommunikációmodellre az információ átadásának pontossága, a csatornkapacitás (az átadható, és különösen a veszteségek nélkül, pontosan átadható információ), az üzenet megjósolhatósága és a vevőben (befogadóban) kiváltott hatása érdekl. A kommunikációs rendszerek egy lehetséges sematikus ábráját láthatjuk a tananyag *A kommunikáció egy általános modellje* című alfejezetében. Ez a máig legismertebb, a Claude Shannon és Warren Weaver nevével jelzett matematikai modell.²

A kommunikáció információelméleti megközelítése felértékelődni látszik a komputerizáció és digitalizáció megjelenésével, hiszen az olyan problémakörök, mint az adattömörítés, a csatornakódolás, a hibaészlelés és -javítás elemi fontossággal bírnak a közlésekben. A kommunikáció mérnöki területei tartoznak tehát nagyrészt ide. E sodorvonalon kell keresnünk/elhelyeznünk a számítógépes szövegnyelvészetet, a természetes nyelvfeldolgozást és a plágiumkeresést vagy a kriptográfiát stb.

Szokás külön területként megjelölni a *technikai kommunikációt*, amely az ember alkotta technikai rendszerekben (műszaki berendezésekben) végbemenő információáramlást jelenti. Ma már eléggé problematikus megközelítés a fenti, tágabb információelméleti kutatások tükrében, hiszen annál egy szűkebb és vitatottabb terület. A nyolcvanas évek végén, amikor a hazai teoretikusok, köztük Buda Béla is, ezen elkülönítéssel élt, főként a telekommunikáció és tömegkommunikáció eszközein keresztül megvalósuló információátadást értették alatta.

Az Európai Műszaki Kommunikációs Szövetség a technikai vagy műszaki kommunikációt röviden úgy határozza meg, mint „információs termékek meghatározásának, létrehozásának és szállításának folyamata a termékek (műszaki rendszerek, szoftverek, szolgáltatások) biztonságos, hatékony és eredményes felhasználása érdekében”.

Azt látjuk ugyanakkor, hogy e definíció értelmében mindannyian érintettek és résztvevők vagyunk, hiszen – nagy valószínűséggel – minden nap írunk e-mailt, olvasunk internetes híreket, ne adj isten, veszünk fel készpénzt ATM-ből. Ez mind ilyen megközelítésben is értelmezhető.

A műszaki „szemüveget” félretéve, a fenti folyamatok emberhez, emberi közösségekhez kötöttsége kerül előtérbe, azaz a társadalmi kommunikáció. Mindenféle kommunikáció ide értendő, amely a társadalmi szféra rendszereiben történik. Egy újabb végtelen, hiszen, bármi, aminek köze van az emberhez, megfér ezen ernyő kategóriában. Jelen tananyag is ebben a szférában merül el. Az ember azon képességét helyezi előtérbe, hogy az egyetlen jelalkotó lény (zoon szemiótikon), s ez tette társas lényé (zoon politikon). A társadalmi kommunikációban a vizsgálat tárgya a szerepvitelkedés és a normaállítás, a kommunikáció pedig mint „a társadalmat egybeforrasztó cement” jelenik meg.³ A megközelítések azonban itt is többfélék: beszélhetünk pszichológiai és szociológiai elemzésekről. Az előbbi a társas viszonyok mikrostruktúrára érzékeny, az utóbbi a makrostruktúrák felől közelítve teszi fel kérdéseit.

² Részletesen lásd: WEAVER, Warren: *The Mathematics of Communication*. In SMITH, Alfred G. ed. (1966): *Communication and Culture*. 15-25.

³ Norbert Wiener nyomán idézi FÜLÖP Géza (1996): *Az információ*. Budapest, ELTE BTK, 1996. 89.

Részletes tárgyalására nem kerül sor, de helyet követel magának természetesen a biológiai kommunikáció is. Az élő szervezetek különféle rendszereiben zajló információáramlás az élővilág egészét kutatási tárgygyá teszi. Az emberi testben zajló információs folyamatok persze természetesen az orvostudomány képviselői számára bírnak elsődlegesen jelentőséggel, de mindannyiunk számára érzékelhető, érthető mozzanatai is vannak az egyes közlési helyzetekben. A bőr kipirosodása nyilvánvalóan másfajta jelentéstulajdonítást implikál a bőrgyógyász számára a rendelőben, mint a vizsgabiztos számára, aki tételt húzat a vizsgázóval. Tény, hogy nem szakadhatunk el a biológiai kommunikáció elsődlegességétől, hiszen az velejárója az ember létének, de ahogyan a törzsfejlődés során egyre bonyolultabbá váltak a formái és szabályszerűségei, át is vezettek egyúttal a társadalmi kommunikáció jelenségeihez.

A humán kommunikáció biológiai vetületei kerülnek előtérbe például akkor, amikor arról beszélünk, hogy az ember a biológiai kódok egy adott, kötött rendszerével élhet kommunikációja során. Például mimikai kifejezéseinek 23 pár arcizma szab határt, ölelése függ a karjának hosszától, hangterjedelme a gégeje fizikai adottságaitól stb. Ugyanakkor a tenyere önkéntelenül is izzad, ha stressz éri, a pupillája összeszűkül, ha számára kellemetlen közléstartalom érkezik valakitől. Az állati jeladással és viselkedéssel az etológia foglalkozik, az ember fenotípusának viselkedéseivel pedig a *humán etológia*.

A biológiai modell azt mondja, hogy az élőlények információt vesznek fel környezetükből. Ezek az információk tárgyaktól, más élőlényektől és eseményektől, a külvilág tényállásaiból erednek. Az érzékszervi felfogás azt jelenti, hogy érzékelő apparátusukkal megtalálják az információt, azt ingerként felveszik, majd az idegrendszer magasabb szintjein feldolgozzák. Így lesz az észlelésből észlelet és élmény. Az emberre vonatkozóan ez azt jelenti, hogy az információs esemény egyúttal mentális esemény is lesz, amely során az ember belső világa, az elme és intellektuális képesség találkozik a külvilággal. (TERESTYÉNI 2006)

Mi a helyzet a növényekkel? Kommunikálnak vajon?

Napjainkban éli reneszánszát a növényi kommunikáció kutatása, amely közel sem annyira újkeletű, mint azt gondolnánk. Már a 18. századból találunk arra utaló feljegyzéseket, hogy a növényeknek olyanfajta érzékelő szervei vannak, amelyek képesek érzékelni a nedvességet, a fényt és az érintést. Darwin egy évszázaddal később pedig már arról beszélt, hogy egyes növények képesek irányítani egyes részeik mozgását. A jelenséget az alacsonyabb rendű állatok agyi koordinációjával állította párhuzamba. Úgy vélte, a szükséges információ az érzékelő szervektől (növényi részekről) a gyökércsúcsba jut, amely azután képes irányítani a növekedést. Kommunikációként értelmezhető a virágok illatki-bocsátása is, amelynek az a célja, hogy a beporzó rovarokat a közelükbe vonzza. Mások amellet érvelnek, hogy a levágott fű illata olyan vegyületek eredménye és keveréke, amelyet a sebzett növények termelnek. Ugyanezt bocsátják ki, mikor rágcsálók vagy más állatok legelik őket. [1] A Tel-Aviv-i Egyetem kutatói szerint pedig a bajban lévő növények olyan hangosan beszélgetnek – az emberi fül számára nem hallható frekvencián –, hogy az 3-5 méterre is elhallatszik. [2]

Az állatok és a növények kommunikációjának kérdése felveti az intenció (szándék, szándékosság) és a kölcsönösség (reciprocitás) kérdését. Egyrészt leszögezhetjük, hogy a kommunikációnak köznapi értelemben definitív eleme a közlési szándék, amely nyomán az információadás elindul, ugyanakkor a kommunikációs kutatások kiterjesztése a kommunikatív szférára azt is jelenti, hogy olyan jelenségekkel is foglalkozunk, amelyek nem szándékosak (szándékoltak), és nem kölcsönösök. A mi lehatárolásunk annyiban áll, hogy a társadalmi kommunikáció területén teszünk megállapításokat, és a kommunikatív jelenségek széles körét vizsgáljuk.

1.2 A MÉDIATUDOMÁNY

A tananyagban szó esik a kommunikáció médiumairól is, és a tömegmédiáról, éppen ezért szükségesnek látszik röviden szólni a szűkebb tudományterületről. A médiatudomány a kommunikációtudomány része, annak egy fiatalabb és igen sebesen fejlődő területe. A nemzetközi tudományos életben mint kommunikáció- és médiatudomány (Communication and media science) találkozunk a megnevezéssel, utalva a szerves kapcsolódásra. A médiatudomány a médiával, annak definiálásával, változásával, valamennyi megjelenési formájával, azok csoportosításával, vizsgálatával, működésével, mechanizmusaival, hatásaival stb. foglalkozik. Határterületei a *médiagazdaságtan*, *médiapszichológia*, *médiaszociológia*, a *médiaetika*, a *médiaesztétika*, a *médiaműveltség* (vagy médiaismeret) és a *médiaoktatás*. A *médiaelmélet* megjelölés általában a tudományterület által életre hívott médiával kapcsolatban megfogalmazott elméletek megjelölése.

A média elsődleges jelentését tekintve közvetítőt jelent. Ez azt jelenti, hogy nem technikai típusú médiumok is vizsgálhatók, úgymint az emberi test, annak jeladó szervei (pl. a hangképzőszervek). A tradicionális társadalmak domináns médiuma például a szóbeliség. Külön médiumként tárgyalható az írás, a könyvnyomtatás, azután a távíró, a telefon, a rádió és a televízió, majd az internet. Illetve az ómédia és az újmédia, amelyről a későbbiekben még lesz szó.

2. MI A KOMMUNIKÁCIÓ?

Erre a kérdésre ma sem, vagy egyre inkább nem tudunk egyetlen igaz és minden teoretikus számára elfogadható választ adni. A kommunikáció kutatása, nemzetközi és hazai szakirodalma folyamatosan fejlődik, újabb és újabb irányzatokkal gazdagodik. Elegendő csak a digitalizációra, a virtuális terekhez kötődő kommunikációra gondolnunk, vagy a mesterséges intelligencia térhódítására. A kommunikáció kifejezés számos különböző dologra utalhat: a közlés folyamatára, az információátadásra; a gondolatok, az érzelmek és jártasságok vagy más benyomások és észleletek megosztására, a befogadás aktusára, az észlelés mozzanatára vagy a visszajelzésre. (MCQUAIL 2015) A tananyag éppen ezért csak a legjelentősebb kutatási irányokat (tradíciókat) járja körül és ismerteti nagyon röviden.

2.1 A KOMMUNIKÁCIÓ SZINTJEI

A kutatások középpontjában állhat a közvetlen humán kommunikáció, vagy más szóval interperszonális⁴ kommunikáció, amelynél mindkét fél (adó és vevő) egy emberi ágens. A hazai szakirodalomban talán legismertebb összefoglaló mű szerzője Buda Béla (1939–2013) orvos, pszichiáter, pszichoterapeuta és addiktológus volt. Annak, aki teljesebb képet kíván kapni, jó szívvel ajánljuk *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei* (1986) című összefoglaló munkáját, amely online is elérhető.

1. ábra. Buda Béla, a Magyar Kommunikációtudományi Társaság alapító tagja
(Fotó: Czimbal Gyula. Forrás: index.hu)

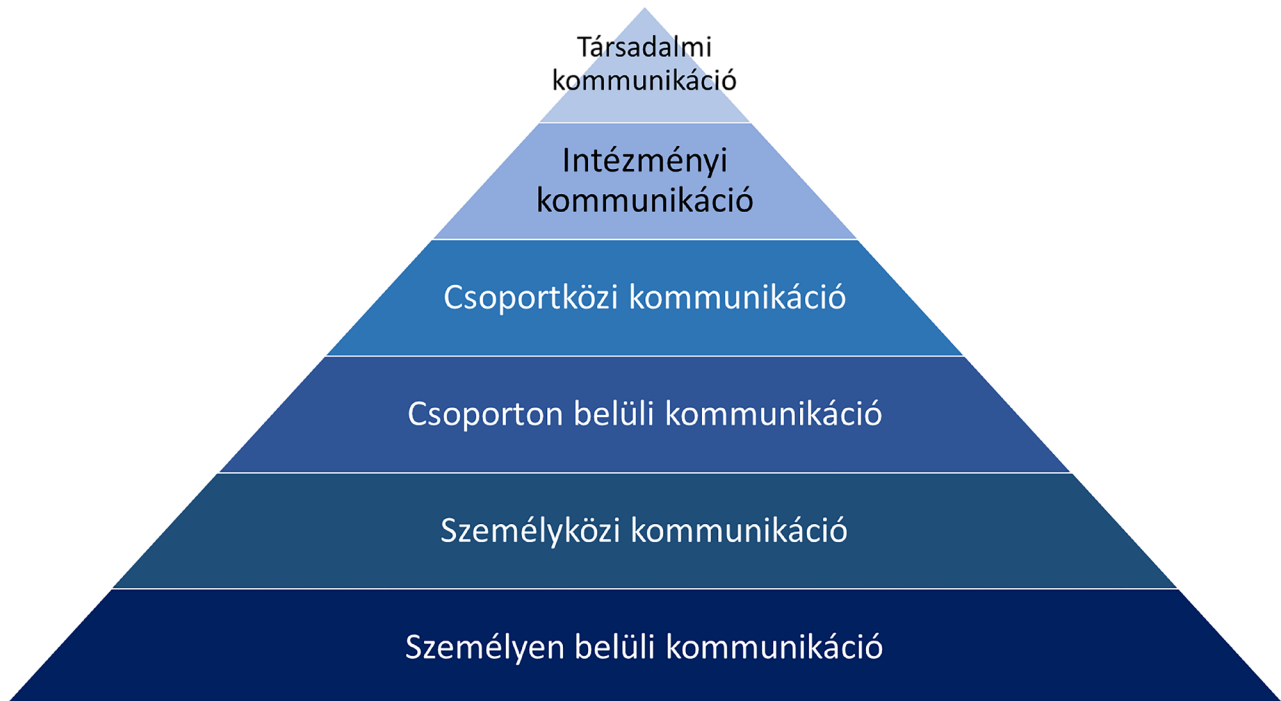
⁴ Személyközi.

A humán kommunikációnak vizsgálható azonban akár az intraperszonális⁵ vetülete is, a belső kommunikáció, a belsőbeszéd, a gondolkodás és ábrándozás vagy az álmodás folyamatai. Ami természetesen nem zárja ki, hogy hangos beszéd formáját is öltse akár. Ide tartoznak a képzelet és vizualizáció aktusai, a memorizálás és a felidézés. (MCLEAN 2005)

Ha a szereplők száma nő a kommunikációban, azt is mondhatjuk, más szintre lép. Ezt szemléltette igen érzékletesen Dennis McQuail az 1987-ben kidolgozott piramismodelljével. Felfogásában a csoportkommunikáció a következő szint, amelynek szintén elkülöníthető csoporton belüli, illetve csoportközi formája. Ez tulajdonképpen a kisközösségek belső és egymással folytatott kommunikációs aktusait fedi le, amely kevéssé vagy egyáltalán nem formalizált, nem szervezett. (Például a családon belüli kommunikáció.)

Ahogy azonban intézményi szintre lépünk, megjelennek a kommunikáció szervezettsége, koordinációja és formális módozatai. A szervezetekben zajló kommunikáció lehet a legtipikusabb példája, amely felhívja a figyelmünket a hivatalos és nem hivatalos kommunikációs útra, a formális és informális közlések gazdag szövevényére.

Az ennél nagyobb léptékű kommunikáció, amely túlmutat a szervezetek keretein, és széles rétegeket ér el, a társadalmi kommunikáció (tömegkommunikáció). MacQuail piramisának minden szintje magában foglalja az alatta lévő szinte(ke)t is.

2. ábra. A McQuail-piramis a kommunikáció szintjeiről
(Forrás: McQuail, 2015, saját szerkesztésű ábra)

A fentiekén túl érdemes még kitérnünk az interkulturális⁶ kommunikációra, amely az eltérő kultúrák tagjainak kommunikációját jelenti. Az eltérő kulturális háttér azért bír nagy jelentőséggel, mert a felek kulturális háttére befolyásolja azt, ahogyan az üzeneteket „becsomagolják”, ahogyan a közlésekben értelmet (jelentést) keresnek, és ahogyan megválasztják a közlés csatornáját. (FALKNÉ 2008) Kommunikáció és kultúra oly szorosan összefügg, hogy Edward Hall szerint a *kultúra kommunikáció, és a kommunikáció kultúra*. (GUDYKUNST–KIM 1997)

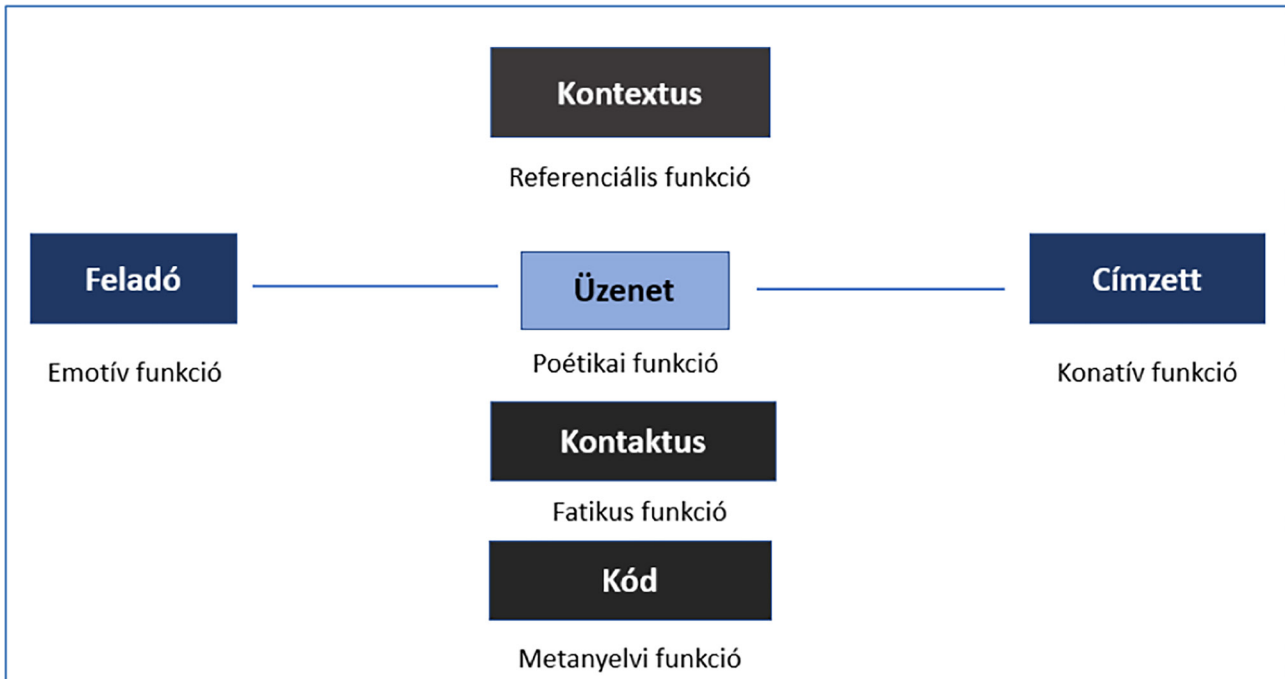
⁵ Személyen belüli.

⁶ Kultúrák közti.

2.2 A TÁRSADALMI KOMMUNIKÁCIÓ ALAPVETŐ FELFOGÁSAI

2.2.1 A TRANZAKTÍV MEGKÖZELÍTÉS

Középpontjában az információátadás folyamata, az információáramlás áll. Az információelmélet képviselői nagyrészt ezen irányzat gondolkodói. A matematikai modell mellett itt említhetjük a Roman Jakobson által kidolgozott taxonomikus modellt is.

3. ábra: Roman Jakobson kommunikációmoddelleje
(Forrás: KRISKÓ 2021, 11.)

Roman Osipovich Jakobson modelljében (1960) a beszédesemény hat szempontját emelte ki: a feladót, a címzettet, a kontextust, a közleményt (üzenet), a kontaktust és a kódot. Ezeket kapcsolta össze az üzenet elsődleges funkcióival. Azt mondta, annak függvényében, hogy máshová helyezzük a fókuszot, megváltoznak az üzenettel (információátadás) kapcsolatos feltehető kérdések. (ROBINSON 1972) A közlés (beszédesemény) szerinte a közlő oldalán jelentkező kifejezett (máshol expresszív-ként jelölt) emotív készlettel veszi kezdetét, amikor az adó kifejezésre akar juttatni valamit a közlés nyilvánvaló célján és tartalmán túl. Ez lehet érzelem, indulat, belső állapot vagy irányultság, attitűd stb. Lényegét tekintve egy én-közlés. Az adó közlését azonban kénytelen valamilyen formába önteni, s ez ügyben is választásokkal él (például szóhasználat), ami a közlési szándékhoz igazodó stiláris következményekkel fog járni (poétikai funkció). A közleménynek tehát célvezérelt és a közlőtől függő struktúrája lesz, és esztétikai horizonton is megítélhetővé válik. A fatikus funkció utal a kapcsolat létrejöttére és megszakíthatatlanságára olyan nyelvi formulák révén, amelyek fenntartják a felek között a beszélgetést. Udvariasság és folyamatkontroll tükröződik bennük. A befogadó oldalán megjelenő konatív funkció számol azzal, hogy a közlés hatást akar elérni, és – gyakorta rejtett – felszólításokat tartalmaz. A metanyelvi funkciót a kódhasználattal kapcsolta össze Jakobson, és a felek kódhoz való viszonyára utalt (értik, azonosként használják-e). Az egész folyamatot a referenciális funkció foglalja keretbe, amely annak nyilvánvaló kifejezése, hogy a felek a közlésfolyamatban (tranzakció) közös (mindkettejük által ismert) valóságukra vonatkozó ismereteket, tapasztalatokat cserélnek ki. Az üzenet tehát referál a valóságra. (FODOR–KRISKÓ 2019)

- „ – Nem, nem, ne tedd le! Csak magamra borítanám. Kimegyek úgyis, köszönöm.
- Biztos? Egy világsztárnak ágyba jár a reggeli.
- Világsztár! Persze. Azt hitted, hogyha felhúzod a redőnyt, rögtön itt lesz Natalie Portman?”

Ekképpen zajlik a párbeszéd a fiatal pár, Zsófi és Bálint között a díjátadó napján reggel. Ez a rövidke párbeszéd is alkalmas arra, hogy felfejtsük, hogyan értette Jakobson a 6 funkciót:

- 1.) Bálint kifejezésre juttatja szeretetét és rajongását, elismerését a világsztár kifejezés használatával (és kedveskedő szándékát magával a reggelivel).
- 2.) A világsztár kifejezés a közlés meghatározó stíluseleme lesz mindkét fél részéről, amely behívja a humort, az iróniát. (Nem a diva vagy művésznő vagy híresség szavakat használja, hanem éppen a világsztár megjelölést.)
- 3.) „Nem, nem, ne tedd le!” Az ismétlés felfogható kapcsolatfenntartó elemként ebben rövidke párbeszédben, vagy a világsztár szó kölcsönös használata.
- 4.) A felhívás egyértelmű, reggelizz, reggelizzünk, mielőtt elkezdődik a nap.
- 5.) A kódhasználat itt egyértelműen egyező, a verbális elemek azonos módon dekódolódnak, hiszen ez adja az utalás érthetőségének lényegét, Natalie Portman említését.
- 6.) A valóságreferenciák megjelennek a redőnyfelhúzásban, az utalásban, hogy a díjátadó napja van, hogy kint reggelizzünk stb.

Mindez egyébként azon az elsődleges tartalmi közlésen túl zajlik, hogy készítettem neked reggelit.

A tranzaktív megközelítésbe jól illeszkedik Erving Goffmann dramaturgiai modellje a homlokzat-építésről. Azt mondja, hogy másokkal kapcsolatba kerülve mindannyian építjük és védjük önünknek azt a nyilvános részét, amely mások számára hozzáférhető, s amelynek állandó és dinamikus elemei vannak. Kvázi nemcsak megjelenünk, de meg is jelenítjük magunkat mások előtt, azaz bizonyos kifejezőkészséggel élünk annak érdekében, hogy mások valamilyennek lássanak bennünket. Ennek érdekében statikus elemeket is felhasználunk, és kialakítjuk közléseink háttérét, például azzal, hogy egy tárgyalóban kerítünk sort a beszélgetésre, amely során kirúgunk valakit a közvetlen főnök szerepébe lépve. E háttér kiemeli a közlés jellegét (hivatalos vagy ünnepélyes, komoly és távolságtartó, vagy bensőséges és vicces stb.), például a filmes díjátadókon a vörös szőnyeg. A személyes homlokzathoz tartoznak saját testi adottságaink is (mint állandók) és illékony jelzéseink is (mint a mimika vagy a gesztusok). Ezek egy része követi a szerepviselkedésünket (például a nyelvi kifejezések), egy más részük állandó (nemünk, életkorunk, faji jellegzetességeink, testméretünk stb.).

2.2.2 AZ INTERAKTÍV MEGKÖZELÍTÉS

E felfogásban a kommunikáció nem pusztán információáramlás, hanem a felek együttes törekvése valamifajta közös cél elérésére. A jelentésközlésen túl tehát interakció, amely során a cselekvésnek, sőt együttes cselekvésnek valamilyen eredménye lesz. Az eredmény sokféle lehet: megértés, problémamegoldás, közös álláspont kialakítása, közlemény megfogalmazása, egy alkotás megszületése stb. E folyamatban (interakcióban) a felek a mindenkori szükségleteiknek megfelelően vesznek részt, és egyeztetett jelentések mentén szabályozzák, mi is történjen. Az interakciók normakontroll alatt állnak, vagyis társadalmi szabályok kötik őket, amelyek révén a történések előrejelezhetőek. Tudjuk például, hogy egy díjátadó gálának mi a bevett forgatókönyve, hogy az eredményhirdetést köszönetnyilvánítás követi. A normák csökkentik az interakcióban részt vevő felek bizonytalanságait, egyfajta magabiztosságot adnak a szerepviselkedés elvárásait illetően. A szociális interakció ennyiben a társas élet szervező elve, amely révén a kommunikáló felek viselkedésüket a másik fél viselkedéséhez igazítják. (FODOR–KRISKÓ 2019)

E megközelítésben a közös cél és az együttműködés a dolgok mozgatója függetlenül attól, hogy két vagy többszemélyes helyzetekről, folyamatokról beszélünk. Az interakciónak (szinte) szükségszerű velejárója a kölcsönhatás, a viszontválasz. Az elemzésnek tehát nemcsak a kommunikációs csatornák működése, de mindenfajta viselkedéses megnyilvánulás, cselekvés a tárgyát képezi. Ezek jóval nagyobb modalitást mutatnak, mint a kommunikációs modalitások.

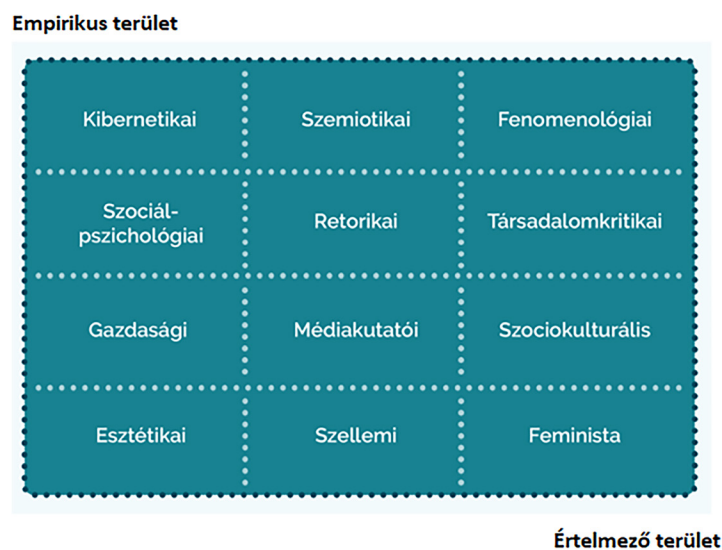
2.2.3 A KULTIVÁCIÓS FELFOGÁS

A George Gerbner nevéhez köthető irányzat szerint a kommunikáció során a létre, a fontossági sorrendre, az értékekre és az összefüggésekre vonatkozó előfeltevések kultivációja megy végbe. Gerbner a tömegkommunikáció vonatkozásában tette észrevételeit és tételezte fel, hogy a propaganda, a reklám és a tömegkommunikáció más termékei és intézményei nemcsak információt nyújtanak a társadalomban meglévő közös képzetekről, hanem alakítják is azokat. Nemcsak kiszolgálják közönségüket, de ki is alakítják azt. A szükségleteket nemcsak kielégítik, de fel is keltik, és hozzájárulnak az attitűdök, érzések és hajlamok változásához. A tömegmédiában jelen lévő közleményrendszerek pedig Gerbner szerint kijelölik az értelmezések és értékválasztások lehetséges határait. A közlemények szabályozzák a társas kapcsolatokat, amelyek immár nem személyes találkozáshoz és ismeretséghez kötöttek, hiszen létrejött a tömegközönség mint a média által összekapcsolt közösség. A médiafogyasztókat pedig a média olyan világhöz juttatja, amelyben osztozhatnak. A Gerbner elméletét ért legfőbb kritika, hogy a közönséget homogénnek tekint, nem tesz különbséget a befogadók szociális, pszichológiai és egyéb meghatározottságai között (iskolázottság, intelligencia, kulturális beágyazottság, egyéni motivációk stb.).

2.3 A KOMMUNIKÁCIÓ KUTATÁSÁNAK TRADÍCIÓI

A kommunikációelméletek hét nagy tradícióját különítette el az amerikai kommunikációkutató, Robert Craig. Hangsúlyozta, hogy ezek a hagyományosan eltérő kutatási irányok más-más szókészlettel beszélnek a kommunikáció problémaköréről, vitáik nemigen jutnak nyugvópontra, de ez nem akadályozza a területek egymással folytatott párbeszédét és termékeny hozzájárulását a tudományhoz. Empirikus és értelmező perspektívákat egyaránt találunk közöttük. (GRIFFIN 2003)

A tananyag az alábbi kutatási tradíciókat említi.

4. ábra: A kommunikációs elméletalkotás hagyományai és határai
(Forrás: GRIFFIN 2001. 34–48.)

2.3.1 A KIBERNETIKAI HAGYOMÁNY

A kibernetika szerint a kommunikáció információfeldolgozási folyamatokat takar, amelyek során adatfeldolgozás történik. Az adatfeldolgozás történhet az emberi elmében vagy az ember alkotta különféle (számító)gépekben. Az információfeldolgozás kulcsszavai a kódolás, a dekódolás, a jelátvitel, az entrópia, a redundancia és a csatornkapacitás, a tömörítés, a folyamatszabályozás (kontroll), az információvesztés, illetve a kommunikációs zaj. A kibernetikai hagyományt a kommunikáció mint rendszerjelenség érdekli, amelyben kiemelt jelentőséget kap a visszajelzés vagy visszacsatolás (feedback), illetve a körkörös visszacsatolási hurkok. A visszacsatolási hurkok a bonyolultabb technológiákban (célkereső rakéták, automatizált termelés), a biológiában (a testi funkciók szabályozása), a közgazdaságtanban (javak és szolgáltatások kereslete és kínálata), valamint a társadalmi életben (a baráti kapcsolatok fenntartásához szükséges adás-vétel) is jelen vannak. A visszacsatolás elengedhetetlen feltétele a tanulásnak és a homeosztázis fenntartásának (élőlények és társadalmi szervezetek vonatkozásában is).

2.3.2 A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI HAGYOMÁNY

A *szociálpszichológiai hagyomány* egészen más talajon áll, azt kérdezi, hogyan történik a személyközi befolyásolás, hogyan megy végbe a véleményváltozás. Az elméletalkotók annak titkát keresik, hogy hogyan lehet hatást elérni, mi az és mekkora. Ennek érdekében kutatták a tudósok a csoportdinamikát és csoportlélektant (hogyan viselkedünk mások jelenlétében, és miért). Ezért állítottak fel olyan attitűdvizsgáló csoportokat, mint amilyen Carl Hovland 30 fős kutatócsoportja volt a Yale-en. E tradíció részeként végeztek kutatásokat az elnökválasztási kampányok sikerét és a választói magatartást vizsgálva (Paul Felix Lazarsfeld). Ez a hagyomány vezetett el a kétlépcsős tömegkommunikációs modellhez, amelyben a médián kívüli véleményvezérek befolyásolják a véleményalkotást. A média hatásait megfejteni akaró kezdeményezések egész sora köthető ezen tradícióhoz.

Számunkra a Harold Lasswell nevével jelzett modell bír kiemelt jelentőséggel. Megmutatja, hogy a kommunikációtudomány látszólag egyszerű kérdésvetéseit rafináltabbak, mint azt elsőre gondolnánk. Lasswell egy 1948-as cikkében fogalmazta meg a máig a kommunikáció alapkérdéseinek tekintett és legtöbbet idézett kérdéseit:

Ki?

Mit mond?

Kinek?

Milyen csatornán keresztül?

Milyen hatással?

A kérdések könnyen érthetőek, ezért az üzleti tudományok képviselői körében is igen népszerű ez a narratív modell. Lasswell azonban politológus volt, és a propagandatechnikát kutatta. Kérdéseinek mögöttes tartalma van. A ki kérdés mögött látnunk kell a média tulajdonviszonyait és az abból fakadó kontrollt, hogy ki gyakorolja az ellenőrzést az adott médium felett, hogyan szelektálódik a tartalom, melyek a belépési korlátok, ki kaphat nyilvánosságot. A csatorna esetében a médium jellege és a kódolás követelményei jelennek meg, a kódolásból eredő torzulások kiemelt jelentőséget nyernek. Mi fér bele például a 30 másodperces hangharapás (filmes vágás) szekvenciáiba? A befogadó oldalán is újabb rétegek fejthetők fel, ha belátjuk, hogy a közönség nem homogén, hanem különféle tulajdonságok révén karakterizálható célcsoportokat foglal magában. Az üzenet maga pedig éppen e szövevényben, e háttértudások birtokában és relációjában nyeri el jelentőségét és válik teljessé.

2.3.3 A FENOMENOLÓGIAI HAGYOMÁNY

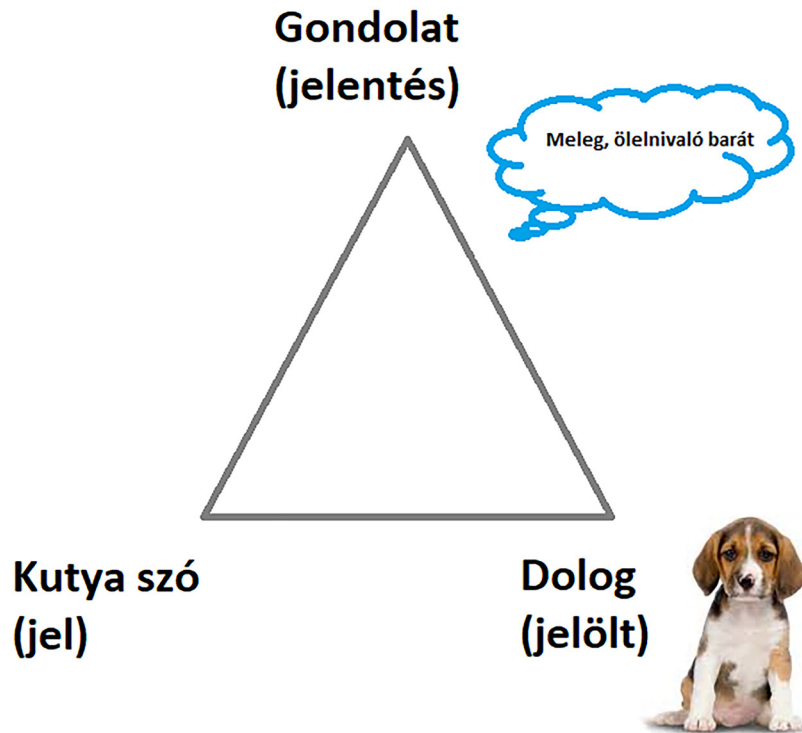
A *fenomenológia* a 19. század vége körül kialakult filozófiai megközelítés. Célja a valóság tanulmányozása és leírása, ahogyan az konkrét tapasztalatokban jelenik meg. Tehát a mindennapi életet megélő személy élményvilágára összeponosít, a szubjektív tapasztalatokban keresi a válaszokat. A kommunikációkutatók arra kíváncsiak, hogyan fedezzük fel magunkat és másokat az interakciókon keresztül, milyen lehetőségeket kínál a dialógus az önfeltárára és a kapcsolatépítésre. Carl Rogers szerint a személyiség kialakulását, fejlődését és érését olyan kommunikációs környezet segíti, amelyben az egyén megtapasztalhatja a hitelességet és a pozitív elfogadást, megérti és megéli az empátiás folyamatokat. A fenomenológiai tradíció követői révén került előtérbe a kongruencia mint a közlői hitelesség alapja, a feltétel nélküli pozitív odafordulás és az empátiás megértés.

A *kongruencia* egy személy belső érzéseinek és külső megnyilvánulásainak összhangja. Ez az őszinte közlés alapja, a hitelesség záloga. Aki nem őszinte, szerepet játszik, álarcot vesz fel, hogy hatással legyen másokra (manipulál). Hosszú távon Rogers szerint fárasztó és nem kifizetődő másnak látszani, mint akik vagyunk. Az őszintétlen kommunikációban megbomlik a harmónia és a személyes integritás. Feltétel nélküli pozitív odafordulás az, amikor a másik teljesítményétől és megnyilvánulásaitól függetlenül elfogadó attitűddel viszonyulunk hozzá. (Rogers olvasatában ez azt jelenti, hogy melegséggel, gondoskodással, szeretettel, érdeklődéssel és tisztelettel viseltetik a másik fél iránt.) Az empátia azt jelenti, hogy úgy lépünk be a mási ember világába a kommunikáció során, hogy időlegesen félretesszük saját nézeteinket és értékeinket, hogy előítélet nélkül hallgathassuk a másikat. Úgy fogadjuk a másik gondolatait, érzéseit, hangulatait és értelmezéseit, mintha a sajátunk volna.

2.3.4 A SZEMIOTIKAI HAGYOMÁNY

Ez a tradíció a kommunikációra mint jelek segítségével történő jelentésátvitelre koncentrál. Az ember jelalkotó és jelhasználó, sőt a legfőbb jelhasználó az élővilágban. Jele, jelzései bonyolultságukban, összetettségükben és összerendezettségükben messze túlmutatnak más fajok jelzésein és jelhasználatán. A jeltudomány (szemiotika) talaján állva vizsgálja mindazon dolgokat, amelyek valami mást helyettesítenek (hiszen ez volna a jel definíciója). Ám míg a szemiotika a jelek szerkezetszerű vizsgálatát és kvantitatív elemzését szorgalmazza, a kommunikációtudomány a jelek kommunikációs folyamatban betöltött funkcióit – és gyakorta jelentéseiket – kívánja feltárni. A szemiotika és a kommunikációtudomány legfőbb kapcsolódási pontja a fentiekből következően a szemiózis, az a folyamat, amelyben valami jelként funkcionál. A kommunikáció során gyakran ez történik.

A szavak speciális jelek, szimbólumok, amelyek ráadásul annak a kontextusnak megfelelően vesznek fel jelentést, amelyben használják őket. E gondolat vezette végül I. A. Richardsot és C. K. Ogden, hogy megalkossák az ún. szemantikai háromszöget. Richards mellett érvelt, hogy a szavaknak nincsen belső jelentésük, a jelentést az emberek hordozzák és kötik végül a jelhez. Gyerekkorunkban megtanuljuk, hogy milyen állatok jelölésére használjuk a kutya szót. A szemantikai háromszög legfőbb üzenete, hogy a jel és jelentés között oksági kapcsolat van. Az ábra a közvetlen kapcsolaton túl azonban egy árnyaltabb kapcsolatot is feltüntet, amely azt hivatott kifejezni, hogy bár a kutya szó hallatán mindannyian egy szőrös négylábút idézünk fel, ugyanezt a szót két teljesen különböző állatra is használhatjuk (az egyik puli, a másik vizsla, az egyik harapós, a másik játékos stb.).

5. ábra: Richards szemantikai háromszöge
(Forrás: saját szerkesztés NEMÉNYI é. n. 36. nyomán)

A szemiotikai indíttatású kutatások gyakori kérdése, hogy hogyan kerülhetők el a félreértések és félreértelmezések két vagy több ember kommunikációja során.

2.3.5 A TÁRSADALOMKRITIKAI HAGYOMÁNY

A társadalomkritikai hagyomány ahhoz a német tudóscsoporthoz navigál el bennünket, amely a Frankfurti Iskola néven vált híressé, mivel a Frankfurti Egyetem Társadalomkutatási Intézetének munkatársaiból állt. Történelemszemléletük, amely három kiemelkedő tudóseyéniség, Max Horkheimer, Theodor Adorno és Herbert Marcuse azon meggyőződéséből fakadt, hogy a szenvedés igazságtalan elosztásának tanúi vagyunk minden időben, erősen rányomta a bélyegét ezen szellemi irányzat kutatásaira. A hatalom, a társadalmi egyenlőtlenségek és a kizsákmányolás kérdései foglalkoztatták őket. A kommunikációt intellektuális kihívásnak tekintették, amely arra hivatott, hogy szembe szálljon az igazságtalan diskurzussal.

A társadalomkritikusok a társadalom olyan jellemzőit támadták, mint a hajlam a nyelvhasználat és a nyelv kisajátítására a hatalmi előnyök fenntartása érdekében. A nyelv kapuőrei a férfiak, a domináns nyelvhasználat nekik kedvez, az ő érdekviszonyaikat tükrözi, és a nőket elnyomásban tartja (feminista álláspont). Küzdöttek az emancipációt gátló mindennemű kisajátító nyelvhasználat ellen.

Azzal vádolták és vádolják a tömegmédiát, hogy tompítja az elnyomással (és a társadalmi igazságtalanságokkal) szembeni érzékenységet, közönyössé tesz. A kultúripar átvette a vallás szerepét, és a tömegek ópiumává vált, átformálta a tudatukat, ezért nem látják saját (tömegmédiá általi) befolyásoltágukat. A tömegtájékoztatás által eltompított polgároktól nem várható változás, cselekvés. Harmadik kifogásuk a tudománnyal, az abba vetett vak hittet szemben merült fel. Támadták a tudományos nyelvhasználatot, és le kívánták rombolni az értékmentes/értéksemleges tudomány naiv

eszményét. Az e körben írodott tanulmányok a felszabadításról, az egyenjogúságról, az átalakításról és az öntudatra ébresztésről szóló narratívák.

2.3.6 A SZOCIOKULTURÁLIS HAGYOMÁNY

Azon a meggyőződésen alapul, hogy az emberek a beszéd során teremtik újra és újra a kultúrát. Az emberek egymás közti beszélgetéseiben születik meg az, amit valóságnak vagy világnak hívunk. Párbeszédük mutatják meg mindennapjaink jellegzetességeit, ahogyan azokat megéljük, hiszen szavainkkal (nyelvi kifejezéseinkkel) a való világgal kapcsolatos tapasztalatainkat, élményeinket osztjuk meg egymással. Ezáltal részeseink és osztozunk a világképben, amely segít elrendezni észleléseinket. Azt is mondja ez a hagyomány, hogy a nyelv éppen ezért, amit gyermekkorban elsajátítunk és a beszélgetések, amelyek gondolkodásunkat formálják, meghatározzák a látásmódunkat. A nyelvi relativitás ezen elméletének legismertebb úttörői Edward Sapir és Benjamin Lee Whorf voltak. Tézisük szerint a nyelvhasználat határozza meg, hogy hogyan észleljük a valóságot, s a világnak az a része, amelyre nincs szavunk, kimondatlan marad, és éppen ezért láthatatlan is lesz. A különböző nyelvek szókincsei a kulturális különbségek tükröi, világképeink eltérőségének nemcsak mutatói, de eredői is. Ugyanakkor ezen irányzat kritikusai felhívják a figyelmet arra, hogy hiba volna a nyelvet úgy tekinteni, mint ami áthatolhatatlan falú, sajátos (kulturálisan determinált) megismerési univerzumba zárja használóit. Ha így volna, képtelenek volnánk az interkulturális megértésre, nem jöhetne létre érdemi párbeszéd az eltérő kultúrájú népek találkozásakor. Globalizálódó és multikulturális világunkban éppen ennek ellenkezőjét látjuk számos szinten.

2.3.7 A RETORIKAI HAGYOMÁNY

A kommunikációval kapcsolatos ismeretek legfőbb forrása egészen a 20. századig az ókori görög és római szónoklattan volt. A kiművelt beszéd (ékesszólás), a megfelelő előadásmód (ékes hangzás), a közönséghez igazodó közlés, a beszédek alkalomhoz illősége (tipológiája) kezdettől iskolateremtő kérdések voltak. Az utat olyan nevek kövezték ki, mint Gorgiasz, Démoszthenész, Arisztotelész vagy Cicero és Seneca stb. Nem vitás, hogy a retorikai hagyomány úgy tekint a kommunikációra, mint jól megszerkesztett nyilvános beszédre. A nyelv hatalma és szépsége (és kifejező kapacitásai) egyaránt hangsúlyosak. Az idevágó tanulmányokban olyan válaszokra kerestetik a választ, mint hogy hogyan fonódott össze a retorika elmélete, gyakorlata és kritikája az emberek kormányzással, állampolgársággal, jóval és rosszal kapcsolatos nézeteivel, hogyan korlátozza és befolyásolja az előbbieket, illetve hogy milyen életet érdemes élni, mik a jó, igaz ember (szónok) ismérvei. A görög retorika szorosan összefonódott azzal a meggyőződéssel, hogy az emberek megszólítása a társadalom demokratikus fórumain keresztül hatékonyabb eszköz a politikai (közös) ügyek megoldására, mint a rendeleteken vagy erőszakon alapuló uralom. A görög és latin retorika alapvetései a mai napig meghatározzák a retorikai gondolkodásmódot és a nyilvános beszédek létrehozását. Ezek pedig a következők:

Találékonyág: Minden körülmények között meg kell tudni találni a meggyőzés érveit, a fontos témákhoz illő hatásos példák kellenek.

Elrendezés: A hármas tagolás elvét rögzíti, amelynek első eleme a bevezetés, második a *bemutatás (témakifejtés)*, amelyet a *konklúzió zár*. *A felvezetésben alapozza meg a közlő a hitelességét, a kifejtésben bemutatja a tárgyat, és elmondja kulcsüzeneteit, amelyekre csak emlékeztet a lezáró következtetéseiben.*

Stílus: A meggyőzés és emlékeztetésben tartás eszközeit jelenti, amelyek között előkelő helyet foglalnak el a metaforák mint a tanulást legjobban segítő alakzatok.

Emlékezet: A jó szónok képes emlékezetében tartani a gondolatokat, érvek és nyelvi fordulatok egész tárházát veszi elő, ha kell, hogy a hatás szolgálatába állítsa. Maga is törekszik rá, hogy hallgatósa emlékezetébe vesse üzeneteit, ennek gyakori eszköze az ismétlés.

Előadásmód: A hitlenség percepcióját megteremtő előadói hang és mód. Elutasítja a művi, megtervezett, teátrális beszédet, és előnyben részesíti a természetesség látszatát keltő módozatokat.

A 3. számú ábrán is látszik, hogy napjainkban – és várhatóan a jövőben is – további tradíciókkal gazdagodik a kommunikációkutatás. Gazdasági, feminista vagy esztétikai kérdésfeltevéseknek éppen úgy helye van a tudomány égisze alatt, mint a gépi rendszerek kontrolljával kapcsolatos dilemmáknak. Az elmúlt évek ráadásul ismét a gépi tanulásra, a természetes nyelvfeldolgozásra, a számítási kapacitásokra helyezik a hangsúlyt, miközben máig bizonytalanság övezi a befogadáselemzést, hogy mi is történik az emberi elmékben. Új típusú ágensek megjelenésének vagyunk tanúi, helyet követelnek a virtuális környezetekkel és ágensekkel kapcsolatos kihívások és a dolgok fikciós természete. A következő fejezetben a kommunikáció ágenseivel (alanyaival vagy cselekvőivel), illetve a kommunikáció kódjaival (csatornáival) foglalkozunk részletesen.

3. A KOMMUNIKÁCIÓ CSATORNÁI

Az emberi kommunikáció alapvetően sokcsatornás, egyszerre több jelzéssoron keresztül érkeznek az üzenetek, s ezen csatornák csak vizsgálati szempontból különíthetők el egymástól. Amikor behívunk valakit egy tárgyalóba, hogy „elbeszéljünk” vele, nem csupán invitáló karjelünk üzen, hanem a testtartásunk, a közöttünk lévő tekintetkapcsolat, arckifejezésünk komolysága, a gondterhelten ráncolt homlok stb. Ebben a fejezetben azt nézzük meg, hogy a jelzéssorok milyen – elsősorban elemzési célú – elkülönítése történik a kommunikációkutatók által (természetesen gyakorlati szempontokat figyelembe véve). Ahogyan az elektronikus tananyagban, itt is előbb a verbális, majd nem verbális csatornák működését vesszük sorra.

3.1 A VERBÁLIS CSATORNA

Az ember mindennemű nyelvi kódban történő kommunikációját felölelő csatorna. Ide tartozik tehát az emberi beszéd hangzó és írásos formája is, a kézzel vagy géppel írt szöveg. A verbális kommunikáció sok tekintetben különbözik az állati kommunikációtól, hiszen szimbólumokat használ a különböző tények (tárgyak, állapotok, események) megjelölésére. A szimbólumok önkényesek, hiszen hangalakjuk vagy írott formájuk nem hasonlít arra, amit reprezentálnak. Jelkészlete a maga 50-60 000 szóalakjával⁷ jelentősen meghaladja az állatok legfeljebb 30-40 jelzést tartalmazó repertoárját. Az emberi nyelv ezen felül digitális, vagyis elemei (szimbólumai) végtelen módon kombinálhatók (végtelen számú különböző mondatot tudunk létrehozni). (BERECZKEI 2003) Egyediségét mégsem ez adja, hanem az, hogy az egyetlen olyan kommunikációs rendszer, amely alkalmas a külvilág árnyalt leírására, dolgok megnevezésére és a közöttük lévő összefüggések kifejezésére.

A törzsfejlődés során valamikor 5-7 millió évvel ezelőtt teremtődött meg az idegrendszeri alapja annak, hogy az emberi nyelvhasználat megjelenhessen. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a nyelvi kód is létrejött. A tudósok között ma is vita dúl e kérdésben. Akik az idegrendszer és a kognitív képességek evolúcióját veszik alapul, általában a 2 millió évvel ezelőtti időpont mellett teszik le a voksukat. Érvelésük szerint ekkortól találunk olyan változásokat a koponyán, amelyek változást hoznak a gége – mint hangadó, beszédszerv – pozíciójában. Hasonló dátum mellett érvelnek azok, akik a beszédért felelős agyi területek lenyomatainak megjelenését keresték, s azt a homo habilisnél vélték megtalálni (a Broca-terület jelenlétét látták igazoltnak, szintén valamikor 1,5-2 millió évvel ezelőttre becsülve az időpontot). E tézisek cáfolataként más kutatók 300-500 ezer évvel ezelőtti változásokhoz kötik a nyelv megjelenését: a mellkasi gerincszakasz megnagyobbodásához (hiszen a beszédtevékenységhez szükség van a légzést vezérlő izmok kifinomult mozgatásának képességére), illetve az agy és agykéreg arányának változásához. Ezzel azonban a vita még nem ért véget, hiszen azok, akik a tárgyi kultúra fennmaradt emlékeiből rekonstruálják a fejlődési folyamatot, a homo sapienshez kötik és 100 ezer évesnél fiatalabbnak becsülik a nyelvhasználatot. A 35-40 000 évvel ezelőtti tárgyi eszközöknél azonosítják azt a minőségi ugrást, amely előfeltételezte a szerszámkészítés szabályainak pontos átadását. A művészeti alkotásokat fordulópontnak tartó teoretikusok a nyelv 30-35 000 éves gyökere mellett törnek lándzsát, mondván, az ekkor születő tárgyak utalnak először egyértelműen kollektív jelentések közvetítésére, szimbólumok cseréjére (barlangrajzok, halotti ékszerek stb.) (BERECZKEI 2003) Azt mondhatjuk, hogy egy hosszas fejlődési utat bejárt és ma is változásban lévő csatorna.

⁷ Az azonos nyelvet beszélők általában nagyságrendileg ennyit értelmeznek közösen a legtöbb nyelv esetében.

Steven Pinker az ember azon tulajdonságát emeli ki, hogy pusztán szájával (és más, a hangadásban részt vevő szerveivel, mint a tüdő vagy a gége) olyan zajokat képes kelteni, amelyekkel gondolatok pontos kombinációját tudja előidézni mások elméjében. Ő a beszélt nyelvet tekinti elsődlegesnek, az írást csak járulékos képességnek tartja. A nyelvet az agy biológiai felépítésének egyik elkülönült részeként tekinti, s arra buzdít bennünket, hogy a nyelvet egyfajta ösztönnek⁸ tekintsük, hiszen olyan természetességgel műveljük, ahogyan a pókok hálót szőnek. (PINKER 2006)

Tény, hogy az egészségesen fejlődő gyermek 3 éves korára elsajátítja az anyanyelvét, s formális oktatás nélkül is mesterien bánik a szavakkal. Azt talán már kevesebben tudják, hogy mindannyian nyelvi világpolgárnak születünk, s születésünkkel megvan bennünk a képesség bármely nyelv ezen „ösztönszerű” elsajátítására. Ezt a képességünket azonban valamikor három hónapos korunk körül elveszítjük, addigra ugyanis rögzülnek bennünk a hallott nyelvi közeg prototipikus hangjai, kialakul saját anyanyelvünkre hangoltságunk, és többé nem tudunk különbséget tenni az összes létező hangzó között. Azokat ismerjük fel és részesítjük előnyben, amelyek saját anyanyelvünkben előfordulnak, ezeket vagyunk képesek észlelni. A vizsgálatok ugyanis kimutatták, hogy ugyanazt a hangot az eltérő anyanyelvű emberek különbözőnek hallják. Tehát a hang bár fizikailag (spektrogramját tekintve) egyezik, a más-más nemzetiségű hallgatóság számára másként hallható, különösen azok a hangzók, amelyek az egyén saját anyanyelvében nincsenek jelen, így élete első hónapjaiban nem találkozott vele. Ez azonban fordítva is igaz, különböző hangokat is azonosnak hallanak (a japánok például az „l” és az „r” hangot.) (GOPNIK et al., 2001)

„A verbális kommunikáció mindig folyamat, a folyamaton belül egyes részei, fázisai az előzőekkel és az őt követőkkel összefüggésben vannak, az összefüggés a kommunikáció során tudatos, az előzmények a memóriában elevenek. A közlési folyamat bármely elemét választjuk ki vizsgálat céljából, általában tartalmaz utalásokat az előzményekre. Sok esetben a kiragadott részlet nem is érthető, ha elszakítjuk az előzményektől. [...] A célzások és utalások rendszere a verbális kommunikációs csatornában alkalmas arra, hogy sokféle rejtett jelentést hordozzon. A rejtett jelentések mögöttes értelemmel rendelkeznek, és a kommunikációs nyelv verbális tartalmát minősítik.” (BUDA 1986, 78.)

Ha a nyelvi kommunikáció elsődleges formáját, a hangzó beszédet tekintjük, szót kell ejtenünk a beszédtevékenységet kísérő, arról le nem választható nem verbális csatornáról, a vokalizációról (lásd a 3.2.1 alfejezetet). Aki a beszéd akusztikus vizsgálatáról és az egyéni beszédjellemzőkről többet szeretne tudni, annak jó kiindulási alapot adhat Gósy Mária tanulmánya.

3.2 A NEM VERBÁLIS CSATORNÁK

Egyes nem verbális jelzések egészen egyediek, mások általánosak. Olykor a verbális kommunikációt helyettesítik, máskor nyomatékot adnak a közlésnek, vagy attitűdöket, érzelmeket fejeznek ki. Osztalozásukra több kísérlet is történt, mi a legismertebbeket tekintjük át.

3.2.1 A VOKÁLIS CSATORNA

Az előző alfejezetben a nyelv és beszéd különválasztására azért volt szükség, mert a hangzó beszéddel szükségszerűen együtt jár egy nem verbális csatorna működése, a vokális csatornaé. Ide sorolunk minden a hangadással kapcsolatos jellemzőt, amelyek természetesen a beszéd tartalmával is szoros

⁸ Ezzel nem az első a nyelvtudományban, sem az evolúciótudományban, hiszen Darwin volt, aki elsőként felvetette ezt 1871-ben.

összefüggésben vannak. E csatorna működésének kutatása az ötvenes években mint a vokális viselkedés (vocal behaviour), illetve nyelvi kommunikáció (linguistic communication) nyert polgárjogot. Nyelvi kifejezéseink is számtalan módon utalnak arra, hogy milyen fontos a közlések hangneme, a hanghordozás (hivatalos hangnemben beszél, kemény hangon bírál, megtört hangon szól, stb.). A vokalizáció kifejezi a viszonyulást, a belső állapotokat (feszültség, izgalom, közöny stb.), és vélhetően több érzelmi modulációt tartalmaz, mint a mimika. Ugyancsak hírértéke van a beszédben az intonációnak, a dallamváltozásnak. Szoros kapcsolatot mutat ugyanakkor a személyiséggel is, hiszen bizonyos jellemzői huzamos ideig fennállnak és ismétlődnek, az egyéni jellemzők között állandósulnak. Számos személyiségpercepció támpontot is nyújt tehát a vokalizáció. (BUDA 1986) Releváns információt szolgáltat a nemről, életkorról – gyakorta egyértelműen jelzi a karaktert, az alaptermészetet –, következtetünk általa az egyén műveltségére, társadalmi réteghelyzetére, származási helyére. Ezen túl pedig számos szabályozó funkciót tetten érhetünk a beszéd olyan jellemzőiben, mint a beszédtempó vagy a beszédpszünet, a hangerőváltás vagy egy torokköszörülés, egy hangos légvétel stb.

Mark L. Knapp megjegyzi, hogy ahol a nem verbális kommunikáció szóba kerül, ott óhatatlanul is tárgyalni kell a vokalizációt, és viszont. Egy verbális szimbólum például egyaránt lehet vokális, vagy nem vokális. A hang nem szükségszerűen szimbólum. Egy kiáltás például szükségszerűen vokális, de nem szükségszerűen verbális, ilyen például egy fájdalomkiáltás. (KNAPP 1972)

A vokális csatorna kapcsán említendő fogalom még a paranyelv, amely a nyelvi közlés nem verbális oldalára koncentrál, és a vokális összetevőket *hangtulajdonságokra és a hangkiadás tulajdonságaira* bontva tárgyalja. Előbbi körbe a hangkiadás adottságai (mint kötöttségek) és a hangkiadás során gyakorolt kontrollok tartoznak – Trager felfogásában –, úgymint a hangmagasság terjedelme, a hangmagasság kontrollja, a ritmuskontroll és a beszédtempó, a hangképzés kontrollja, a rezonancia, a hangrész kontrollja és a beszéd közbeni ajakkontroll. (Ebből már látszik, hogy milyen összetett folyamatról is beszélünk, amikor az ember beszédképességén alapuló kommunikációt vizsgáljuk. Megtehetnénk, bár terjedelmi korlátok miatt nem tesszük, hogy a filmetűdöt csak a szereplők beszédteljesítménye alapján elemezzük. Megnézhetnénk, hogyan jutunk el Zsófi reggeli álmoskás hangszínétől a járókelőknek szóló kiabálásig és a vörös szőnyegen tett nyilatkozatig.) A hangkiadás tulajdonságai révén újabb mélységébe merülhetünk a nyelvi közlések paralel jelzéseinek, úgymint a hangbéli jellemzők: a nevetés, a sírás, a sóhajtás, az ásítás, a nyelés, a kilégzés és belégzés, a csuklás és torokköszörülés, a nyögés, a nyafogás, az ordítás, a tüszentés vagy akár a horkolás. Ezek közül számosat felvonultat a film. Ezenkívül vannak még a hangbéli módosítók (az intenzitás), a hangmagasság és a kiterjedés. Hangbéli különállóknak tekintjük az időkitöltő vokalizációkat, mint az „ühüm”, az „őzés”, az „eh” és társai. (KNAPP 1972)

Mielőtt továbblépünk a többi nem verbális csatorna áttekintésére, ki kell térnünk még egy dimenzióra, illetve minden kommunikáció szükségszerű velejárójára, a mozgásra. Bár minden kommunikációs megnyilvánulásnak része, mégis külön terület (is) foglalkozik vele, a kinezika. A kinezika az ún. kinesztetikus jelzéseket, kifejező mozgásokat vizsgálja. Fókuszában az izommozgással járó jelzések vannak, ám ebbe beleértendő az emberi test mindennemű motorikus aktivitása, a légzőszervek mozgásától kezdve a többelémű gesztusjegyekig vagy közlésértékű emblémáig. Azokat a közlési csatornákat, amelyekben a cselekvést és helyváltoztatást szolgáló izomok részt vesznek, az ún. akciós kommunikáció modalitásainak tekintjük. Ezek a gesztusok, a testtartás, a térközszabályozás és a kinezikus jelzések.

3.2.2 A GESZTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ

A kéz, a karok és a lábak, illetve a fejmozgások tartoznak döntően ide. Ösztönös, tudattalan és tanult jelzéseket is találunk szép számmal közöttük. Olyannyira természetes kísérői közléseinknek, hogy szándékos elfojtásuk komoly mozgásos energiát igényel a szervezet részéről. A gesztusok egyaránt lehetnek a közléstartalom megerősítései, illusztrátorai vagy belső állapotaink és orientációink kifejezői. Az egészséges, asszertíven kommunikáló ember kéz- és karjelzései has-mellkas magasságában áramolnak, és dinamikájuk összhangban van a verbális közléssel. A görcsös mozdulatok, izomfeszülések az idegrendszeri feszültségek leleplezői, a lanyha izommunka a szubmisszív vagy érdektelen fél mutatója. A lábfejek iránya egyértelműen és önkéntelenül árulkodik arról, hogy kire irányul a figyelem a társaságban (felé néznek a lábfejek). A lábbrázás vagy a lábfej himbálása a nők részéről általában a személyközi vonzalom (a férfiaknál és általában a türelmetlenség) jele. Más intenzitású és terjedelmű gesztusokkal él egy introvertált és egy extraverált fél, más eszköztár jellemzi a nőt és a férfit. (Részletesen lásd erről Barbara és Allen Pease könyvét.) Vannak ezen felül úgynevezett többemű gesztusaink is.

3.2.3 KOMMUNIKÁCIÓ A TESTTARTÁS RÉVÉN (POSZTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ)

A testtartás mint mozgásos csatorna erős normatív szabályozás alatt áll. Például előadói helyzetben (szónok) vagy kisebb társaságban nem fordítunk hátat senkinek, kihúzzuk magunkat, és egyenesen állunk. Az ettől való eltéréseknek komoly üzenete van: nevetlen tuskó, nem vesz figyelembe valakit, hanyag tartású, lomha ember, gerincbeteg stb. Szerepviselkedésünk is támaszt konkrét elvárásokat (forduljunk az ügyfél felé, a pácienssel valamilyen szöveget bezárva beszéljünk, mellkassal forduljunk a színházban a többi néző felé, ha keresztülvágunk a széksoron stb.). A kommunikációs folyamat szabályozásában a szóátvétel gyakori jelzője az enyhe előre dőlés, a figyelem kimutatása a partnert befoglaló testhelyzet (általában a térköz csökkentésével párhuzamosan).

Csoportos kommunikációs helyzetben megmutatja a helyzet befoglaló vagy kizáró jellegét, a folyamathoz való hozzájárulás mértékét és jellegét a felek részéről, a felek kapcsolódásait és távolodásait. A testtartásban megmutatkozik az egészséges vagy sérült önértékelés, az önérdekérvényesítés, az egyetértés vagy elutasítás, a belebonyolódás és kihátrálás szándéka. A testtartás kapcsán szokás megemlíteni az ún. poszturális tükörjelenséget, amely során a felek összerendezik a testtartásukat és testhelyzetüket, olykor szinte másolják egymás gesztusait, ezzel is kifejezve egyetértésüket (öntudatlanul vagy részben tudatosan vagy szándékosan manipulálva).

3.2.4 A TÉRKÖZSZABÁLYOZÁS (PROXEMITÁS)

A személyes és társadalmi tér használatának jellegzetességeit vizsgáló terület a proxemika. A távolságok és térbeli elrendezések (rendeződések) kommunikatív jelentősége könnyen belátható, ha felidézzük, hogy bizonyos eseményeken kötött ülésrendet alkalmazunk (tárgyalás, lakodalom, díjátadó gála stb.), amely kifejezi a résztvevők rangját vagy kapcsolataik szorosságát, jellegét, hogy a színházban miért fizetnek felárat az emberek páholyokért, vagy hogy mennyire rosszul érezzük magunkat egy zsúfolt buszon. A társalgáskor tartott távolság például árulkodó a kultúráról, amelyből érkezünk, megmutatja a felek közötti kapcsolat bizalmasságának fokát vagy az esemény jellegét. Tudjuk, hogy zsúfoltság hatására szervezetünk stresszhormonokat termel, ami hosszú távon agresszióhoz vezet, hogy a derékszögek növelik az interakciók gyakoriságát a felek között, hogy a szembefordítás tudat alatt is növeli a felek szembenállását, élezi a konfliktusokat. Kutatások bizonyítják, hogy az egyes számunkra kellemetlen helyzetekben például önkéntelenül is fizikai akadályokat helyezünk mások és magunk közé, vagy hogy megmutatkozik területfoglaló magatartásunk, amikor helyet foglalunk egy büfében vagy oktatóteremben.

3.2.5 A KINEZIKUS KOMMUNIKÁCIÓ

Paul Ekman és Wallace V. Friesen (1969) a kinezikus viselkedés aktusait osztályozó rendszerükben megkülönböztetnek emblémákat, szemléltetőket, érzelemmutatókat, szabályozókat és alkalmazkodókat.

Emblémának az olyan közlés értékű mozdulatokat vagy mozdulatsorokat tekintjük, amelyek jelenését az adott kultúrában vagy szubkultúrában nagyfokú közmegegyezés övezi. A verbális csatorna helyettesítője is lehet, amikor nem adottak a feltételek a nyelvi közlés számára. Tipikus alkalmazási területei az egyes szakmák és a fizikai távolság áthidalását igénylő élethelyzetek. Emblémaértékű kézjelekkel élnek a kommandósok, a filmes forgatócsoportok vagy televíziós stábok, de komoly hagyományai vannak a versenysportban is. Alkalmazásuk kapcsán ki kell emelni a tudatosságot, amely a verbális kódok megválasztásához fogható.

A *szemléltetők* vagy illusztrátorok ezzel szemben a beszédhez közvetlenül kötődő aktusok, amelyek ráirányítják a figyelmet a verbális közlés egyes elemeire (nyomatékot adnak, egy gondolati ívet segítenek megrajzolni). Olykor a valóságreferencia behívói rámutatások által, vagy hasonlóságon alapuló kvázi rajzolások. Részben tudatosak, de közel sem olyan mértékben, mint az emblémák. Ilyenek a sorrendiség és idődimenzió, vagy a felsorolások mutatói. Például a jövőre vonatkozó tartalmakat kissé előre és jobbra pozicionált gesztusokkal kísérjük önkéntelenül is, míg a múltidézés gesztusai inkább hátrafelé és balra irányulnak. Elsajátításukban valószínűleg a megfigyeléses tanulás játszik szerepet. (KNAPP 1972)

Az *érzelemmutatók* az emocionális állapotok kivetülései, elsősorban az arcon. A verbális közlésben foglalt érzelmek ismétlései, előfutárai vagy éppen nyomatékosításai lehetnek. Önkéntelen és tudatos érzelemmutatókat is megtalálunk a repertoárban. Az időbeliségük nagymértékben árulkodik tudatosságuk fokáról. Az önkéntelen érzelmnyilvánítások azonnaliak, illékonyak is lehetnek, a tudatosan mimelt érzelmek általában később jelennek meg és tartósabbak. A hamisított jeleknél megjelenik az aszimmetria, az időbeliség eltérései, a szinkronicitás hiánya. Erős kulturális gátak szabnak határt az érzelmek kifejezésének, ami az érzelmek palástolásának jelzéseihez vezet.

A *szabályozók* a közlésfolyamat dinamikáját és az adó-vevő szerep váltakozását tartják kontroll alatt. Olyan jelzések és gyakran kvázi felszólítások, mint hogy valaki ismétljen meg, fejtse ki bővebben valamit (az értetlenség, kételkedés, zavarodottság jelzői), rövidítse vagy fejezze be mondanivalóját, vagy éppen vegye át a szót. A közlésfolyamat zavartalanságát biztosítandó, gyakorta a tekintet és arc jelzései dominálnak, olykor kézjelek vagy a testtartás (odafordulás vagy elfordulás, előre dőlés). Eltanulásuk általában önkéntelen, és e jelzések a tudatosság határterületeire vezetnek el. Kontrolljuk kiépítése éppen ezért nehéz, nagyfokú tudatosságot igényel. A tanult elemekre a legszembetűnőbb példa mégis a fejbiccentés, bólintás lehet.

Az *alkalmazkodók* legtöbb esetben a nyelvi közlésben elfedett információk hordozói. A szükségleteinkkel és szándékainkkal állnak szoros kapcsolatban, és tudattalan viszonyulásaink kifejezői. Tetten érhetők bennük késztetéseink, szükségletkielégítő törekvéseink, az indulatkontroll kísérletei vagy a kapcsolatépítési erőfeszítések. Itt találjuk a szorongások, az elutasítás, a diszkomfort megannyi önkéntelen jelzését, amely a kéz- és lábfejek mozgásából vagy irányultságából fejthető meg.

A fenti kategóriák azonban nem jelentenek vegytiszta osztályozási rendszert, hiszen például egy önkaroló mozdulat egyszerre mutatja az egyén diszkomfortját, feszültségét, kétségbeesését vagy zavarát (érzelemmutató), mely állapotában bátorítást igényel, és mutatja alkalmazkodását (alkalmazkodók). Más kontextusban ugyanezen mozdulat lehet a fázás élmény/állapot nyomatékosítója vagy illusztrátora.

3.2.6 A MIMIKA

Az érzelmek kifejezések egyik központi csatornája arckifejezésünk, mimikánk. 23 pár arcizmunk végtelen számú mintázat kifejezésére tesz minket alkalmassá. Az arcon futó jelzések biológiai kódja közös az emberekben, és biztosítja a dekódolást. (BUDA 1986) Elsősorban a száj és szem körüli izmok összerendezett kifinomult mozgásai keltik a jelzéseket. Mindegyik érintett izom mozgatható akarat-

lagosan, de akaratlan impulzusok is befolyásolják működésüket, s csak részben tarthatók kontroll alatt, amire számos kultúrában határozott törekvés van (lásd japán). Vannak úgynevezett univerzális mimikai érzelmkifejezések (kulturális univerzálék), amelyeket minden ember azonosan mutat ki és ismer fel. Ezek a félelem, a harag, a meglepetés, az undor, az öröm, a szomorúság és az érdeklődés. (NEMÉNYINÉ 2017) Mivel a tananyag központi elemét jelentő kisfilmben Zsófi színésznő, célszerű szót ejteni a mimikai jelzések „hamisításáról”. Buda Béla szerint:

„A mimika tudatos manipulációja is lehetséges, ez például a színészi munkában általános, azonban mindig csak bizonyos hangulatok, képzeletbeli kommunikációs helyzetek belső felidézése, tehát megfelelő interakciós helyzetbe való fantáziabeli »áthelyeződés« révén lehetséges, és ez is gyakorlás kérdése.”

3.2.7 TAKTILIKA ÉS HAPTIKA

Hajlamosak vagyunk megfeledkezni róla, de a bőrérzékelés az első érzékszervünk,⁹ amely kifejlődik, és már a magzati korban is információkat nyújt környezetünkről. Evolúciós szempontból érthető a korai működése, hiszen olyan túlélési szempontból (is) alapvető érzékelés kapcsolódik hozzá, mint a hideg-meleg hőérzet és a fájdalomérzet vagy az ízlelés. Segítségével tapintjuk ki az anyagminőségeket és formákat, sőt a távolságok és mozgások érzékelésében is szerepet játszik. A magzat méhen belüli életének kilenc hónapja során az érintések, nyomások és különféle mozgások révén kapja meg az idegrendszere érzéséhez szükséges ingereket. További érdekesség, hogy elsőként a magzat száj körüli régiója válik érzékennyé (képesse a bőrérzékelésre), ami a táplálékfelvétel szempontjából létfontosságú. Ma már tudjuk, hogy a magzat kortyol a magzatvízből, a terhesség 17. hetére pedig teljes bőrfelzíne érzékennyé válik. (NYITRAI 2011) Valójában (társas) létünk egyik alapja az, hogy képesek vagyunk az érintésekből jelentéseket kihámozni. A személyes kapcsolatok kialakításában, fenntartásában és a bizalom, az intimitás elmélyítésében is kulcsfontosságú kommunikációs csatorna. Az érintés hatékony eszköz az attitűdök befolyásolására, kapcsolatok (kötelékek) alakítására az emberek és helyek vagy tárgyak között, az információáramlás javítására. (JEWITT ET AL. 2020)

Mindennek alapja, hogy ingeréhes lények vagyunk, akik szomjazzák a fizikai intimitást és törődést. Az érzelmi nélkülözés, bizonyos ingerektől (például a társaktól) való megfosztottság állapotromláshoz vezet, és akár végzetes is lehet. Lelki zavarok, pszichózis alakulhatnak ki, biológiai szinten pedig szervi elváltozások kezdődnek, amelyek betegségekhez vezetnek. Az érzelem és ingerhiány sorvasztja az agytörzset. (BERNE 1984)

Adás és kapás kölcsönössége rejlik minden érintésben, még ha olyan parányi is, hogy nem tudatosítottuk, „nem vettük észre”. Érzelmi agyunk, az ős agy ekkor is reagál, azonnal és valóságos hormonáradatot indít el a szervezetünkben.

Megkülönböztetünk *aktív* és *passzív* tapintási élményt. Előbbi, amikor szándékosan megérintünk valamit, rámarkolunk a kormányra, elpöccintünk egy szöszet, félresimítjuk a hajunkat vagy megsimítjuk a kedves arcát. Általában kevesebb figyelmet szentelünk a passzív érintéseknek, annak, amikor valaki vagy valami szándékainktól függetlenül hozzánk ér: valaki nekünk ütközik a tömegben, könnyökkel oldalba bök, vagy nekimegyünk az asztal sarkának, leverünk egy csészét a konyhapultról, vagy valaki kajánul belénk csíp, netán a vállunkra hajtja a fejét. Természetesnek vesszük, hogy egy újszülött szinte egész nap és éjjel kézben van, ölelő karok kuszaságában telnek a napjai, de azután az életkor előrehaladtával ritkulnak az érintések az életünkben. Az iskola falai között és a munkahelyen már igen limitált „érintésrepertoárral” vagyunk jelen. Ahogy Berne mondja, a fizikai intimitásnak

⁹ Sőt, ma már úgy tudjuk, hogy a tapintásérzékelésből fejlődik ki az összes többi érzékszervi modalitásunk, a hallás és a látás. Valószínűsíthető, hogy a magzat hallása kifejlődése előtt érdeklődik a hangok iránt, és a bőrén keresztül a magzatvíz közvetítésével veszi a jelzéseket. (NYITRAI 2011)

ekkor már társadalmi, pszichológiai és biológiai gátjai is vannak, de nem adjuk fel törekvésünket az ingerek megkapására. A gyermeki ingeréhség azonban átalakul elismeréséhséggé, amelyet már szimbolikus érintések (például szóbeli elismerések) is képesek kielégíteni.

A taktilitásról, az érintés útján történő interakcióról a hivatali életben és a munkahelyen általában kevés szó esik. Üdvözléskor, bemutatkozáskor, szerződésalkötéskor és elismerésünk kifejezésekor számtalan alkalommal és személylél kezét rázunk, bizalmasabb kapcsolatainkban hátba veregetünk valakit vagy megöleljük, esetleg nyugtatólag a kézfejen nyugtatjuk a kezünket. Ennyiben ki is merül a szoba jöhető és tolerálható érintéses közlések köre. Ez rámutat az érintés útján történő kommunikáció erős – és kulturálisan determinált – normakontrolljára. A legszigorúbb szabályozásnak alávetett kommunikációs kódunk (csatornánk), amelyet illetően igen erős tilalmak kötnek bennünket, különösen az eltérő nemű felek interakcióiban. Csak a legszorosabb intimitást jelentő mély barátságok és vonzódások teszik legitimmé bizonyos – a társadalmi érintkezésben egyébként tabunak számító – testrészek megérintését.

A technológia fejlődése és a kommunikáció digitalizációja az érintéssel kapcsolatos kérdéseket is új megvilágításba helyezte. A biometrikus azonosítás és az érintőképernyők korában élünk, érintésünkkel oldjuk fel a telefonunkat és lépünk be a mobilkommunikációs univerzumba, érintésünkkel szabályozzuk a telefonunk képernyőjén keresztül érkező információáradatot. A kapcsolataink jelentős része az online térben találta meg az új helyét, interakcióink virtuális színtereken zajlanak. Továbbra is hatalmas várakozások övezik az érző, szenzitív web megteremtésének kísérleteit, a folyamatot, ahogyan keressük a fizikai ingerek digitalizációjának lehetséges módjait. Ahhoz, hogy a digitális térbe áthelyeződő érintések maradéktalanul betölthessék funkciójukat, a társadalomtudósok és tervezők (programozók és fejlesztők) előtt álló feladat, hogy megértsék az érintések szociabilitásunkban, szociális létezésünkben betöltött helyét és szerepét. Ez a megértési folyamat jelenleg is tart.

Kis kitérő a taktilika és haptika/haptilika ürügyén

A hazai és általában az orvosi szóhasználatban mindkettővel találkozunk a tapintás vagy érintés útján történő érzékelés és kommunikáció szinonimájaként. A huszadik századi pszichológia egyik irányzata a haptikus megjelölést azon személyekre alkalmazta, akiknek észlelése elsődlegesen a tapintáson alapul (és nem a látáson például).[3] Más szerzők azt mondják, a *haptilika* vagy *haptonómia* egy szűkebb terület, amely az érzelmi megerősítést szolgáló érintésekkel foglalkozik. (NYITRAI 2011)

A haptikus érzékeléssel kapcsolatos kutatásoknak jelentős lökést adott a VR (virtual reality – virtuális valóság) technológia fejlődése. VR-szemüveghez csatlakoztatható haptikus kiegészítők is megjelentek már a piacon, amelyek ultrahanghullámokon alapuló érzékelést tesznek lehetővé. „A legújabb projekt eredménye a »mouth haptics«, avagy »száj-haptika«, aminek a lényege, hogy a virtuális valóságban megtapasztalt eseménysorok egyes mozzanatait a szájon is érzékelhetővé tették. Alapvetően azonban ennek megtapasztalásához nem kell túlságosan bonyolult virtuális történéseket elképzelnünk: futás közben a felcsapódott pocsoló, a leesett esőcseppeket érezhetjük az ajkainkon, vagy épp fogmosást szimulál a készülék, és valóban érezhető stimulációt eredményez a beépített ultrahangokon alapuló rendszer. Annak ellenére, hogy az élénk vetített eseménysor leginkább hétköznapi példákat hoz elő, az, hogy mindez a testünk egy újabb érzékszervén ilyen mértékben tapasztalati szintre lépett, az a haptikus érzékelés jelenleg egyik legnagyobb innovációja.” [4]

A *haptikus visszacsatolás* (haptic feedback vagy röviden csak haptics) pedig a kommunikáció egy új módjaként jelenik meg, amely ember és gép kommunikációját helyezi új alapokra. Célja, hogy serkentse és szimulálja a tapintással kapcsolatos érzékeléseket és érzékleket a virtuális valóságban (vagy más távoli alkalmazásokon, számítógépeken keresztül), lehetővé téve például tárgyak megérintését és manipulálását. Ugyanezt hivattak szolgálni a VR-kesztyűk is.

A taktilis internet irányába tett lépésekről [itt](#) olvashat részletesebben.

3.2.8 A TEKINTETKOMMUNIKÁCIÓ

Az elemi biológiai kommunikáció csatornája, nemcsak ember és ember, de ember és állat kommunikációjában is. Elsődleges jelzője annak, hogy valaki észlelési terében vagyunk. Az emberi interakciókban az impressziókeltés bázisa. A tekintet iránya és tartalma mindig jelzésértékű. Gyakorta önkéntelenek a jelzések, máskor igenis szándékosak és akár emblémaértékűek (a farkasszemet nézés, a kacsintás, a fixírozás stb.). Erős normatív szabályozás alatt áll és kulturálisan determinált. A tekintetből könnyen kiolvasható a szeretet, az elfogadás, az izgalom (táguló pupilla, hosszabb tekintettartás és gyakoribb visszatérés) vagy éppen az elutasítás (összeszűkülő pupilla). Kifejez tehát viszonyulásokat, így a metakommunikációnak is része, illetve a technikai metakommunikációnak is, hiszen a folyamatszabályozásban is részt vesz (zavar kifejezése, szóátadás, átvétel stb.). A tekintet ugyanakkor a mimika része. Alapvető szabályunk – nemcsak e csatorna vonatkozásában –, hogy a jelzéseket rendszerben és kontextusukban értelmezzük.

3.2.9 A TESTI JELLEMZŐK ÉS A KULTURÁLIS SZIGNÁLOK

A fenti számos csatorna működése révén a kommunikációs folyamat összetettsége immár nem kérdés. Minden humán interakcióban jelen van azonban számos specifikus, a részt vevő felek egyediségéből adódó faktor: a személyes megjelenés, a testalkat (testmagasság és tömeg), a bőrszín, a hajsztín, a szemszín és a vonzerő. Aki ennél is részletesebb elemzésbe bocsátkozna, annak vizsgálata tárgya lehet a testszag és a lehelet is.

A kulturális szignálok a nem verbális jelzések egy statikusabb csoportját foglalják egységbe. Ide tartozhat a ruházat és a kiegészítők (az óra, a táska, a kalap vagy a szemüveg), a hajviselet és a testszőrzet, a testékszerek, a tetoválások, valamint a készítmények (a parfüm, az arcszesz vagy a körömlakk, a smink stb.) használata. Ezekkel általában üzeni akarunk másoknak, énmegjelenítésünk nagyrészt tudatos perspektívájához kapcsolódnak.

Knapp külön területként jelöli, de e körben is tárgyalhatók a környezeti tényezők, a helyiségek és a berendezési tárgyak, az építészeti vagy lakberendezési stílus, a klimatikus viszonyok, az ergonómia és a világítás. Az interakció kimenetelére és a felekre is nagy hatással lehetnek ugyanis ezek a tényezők. Befolyásolhatjuk általuk a közlési szituáció jellegét (tárgyalóterem vagy egy kávézó mint találkozóhely), a szerepviselkedést (státuszszimbólumok, hatalmat kifejező eszközök), a felek érzelmi állapotát (anyagminőségek, színek és formák, vagy illatok által).

Buda Béla szerint a kulturális szignál megjelölés kifejezi, hogy ezen dolgoknak kulturális jelentősége van, kulturális konszenzus övezi, hogy kinyilváníthatók, megjeleníthetők és kifejező értékük van. A társadalmi fejlődéssel ráadásul ezen szignálok köre egyre bővül. (Egyesek a közlekedési táblákat, céglogókat és emblémákat is ide sorolják.) Az énmegjelenítés szempontjából pedig azt állítjuk, hogy a kulturális szignálok nemcsak kifejezői a személyes identitásnak, hanem alkalmazásuk során az egyén keresi és formálja is identitását. A kulturális szignálok a kommunikáció beállításmódjai.

Fentiekén kívül sok más vizsgálati szempont és folyamatjellemző felmerülhet. A kronosz, vagyis az idő szóból származó terület, a kronemika például a kommunikációs aktusok időbeli lefolyásával, a felek időkezelésével és időpercepciójával foglalkozik. Érdeklik az időbeliség nyelvi kifejezései a közlésekben, a monokrón és polikrón kultúrák kommunikációs eltérései stb., általában az idő és kommunikáció kapcsolata.

4. MÉDIUMOK A KOMMUNIKÁCIÓBAN

4.1 A MÉDIA MEGHATÁROZÁSA

Médiának tekintünk minden olyan kommunikációs rendszert, amely lehetővé teszi, hogy a társadalom három alapvető funkciójának eleget tegyen. E három funkció Frédéric Barbier és Catherine Bertho Lavenir (2004) szerint a megőrzés, az üzenetek és a különböző tudásformák átadása és a különböző politikai és kulturális gyakorlatok reaktualizálása. A megőrzés arra utal, hogy létre kell hozni és felhalmozni az információkat, hogy azokat új perspektívába helyezve szellemi működésünk során feldolgozzuk, a tudás új minőségeit teremtsük meg, gazdagítsuk és mélyítsük. Ez akkor történhet meg, ha a tudást megőrizzük, hozzáférhetővé tesszük, újra meg újra kritika alá vetjük. A tudásformák távolságokat áthidaló átadása a tér és idő kötöttségeiből való kilépést jelenti, így válik lehetségessé mások számára a tudásból való részesedés, a tudás újrendezése, majd a társadalmi és kulturális gyakorlatok és modellek fejlődése. Ez a definíció a tömegmédiát jóval megelőző olyan alapvető médiumra hívja fel a figyelmet, mint a társalgás.

Újabb kitérő: A társalgás logikája

A társalgásnak ki nem mondott, de mindig használt alapelvei vannak, köztük a tömörség, az igazmondás, az érthetőség és a relevancia. Ezek jelentőségére Paul Grice (1913–1988) nyelvfilozófus hívta fel a figyelmet. Számára evidensnek tűnt, hogy a kommunikáció az emberek között azért lehet gördülékeny, akadálytalan, mert a felek figyelnek egymásra, vagyis megvan bennük az együttműködés szándéka és képessége. Az interakció során a felek ennek megfelelően hallgatólagosan elfogadják az érintkezés célját vagy valamilyen közös irányát. (FODOR–KRISKÓ 2014) Ez jelenthet szorosabb vagy lazább témafókuszt (például egy állásinterjú vagy egy csevegés egy büféasztalnál az időjárásról). Az együttműködés abban is megnyilvánul, hogy a felek elfogadják a másikat annak és olyannak, aminek és amilyennek az mutatja (bemutatja) magát a beszélgetés során. Ez érzelmi és egyúttal kognitív beruházás is egyben, amely során a felek kölcsönösen felépítik saját homlokzatukat, a világnak (a nyilvánosságnak) mutatni kívánt arcukat. A kölcsönös sebezhetőséget belátva a felek ezt tiszteletben tartják, és nem kérdőjelezik meg (az együttműködési szándék újabb bizonyága ez.) Ha mégis sérülne, vagy netán szándékosan támadás alá kerül valamely fél homlokzata (arcvesztés), az a kommunikáció megakadással és a felek elidegenüléséhez vezet(het).

Forrás: https://cdn.lfg.hu/wp-content/uploads/2015/11/calvin_and_hobbes_19.jpg

Mielőtt beszélgetésbe bonyolódnánk, fontos annak tisztázása, hogy fennállnak-e a megfelelő beszédhelyzet alapfeltételei, vagyis hogy megfelelő-e a hely és az időpont az adott kérdés megbeszélésére. A fenti helyzetben az egyik fél úgy ítéli meg, hogy a másik igényeinek tükrében szükséges a beszélgetés elhalasztása. A jó beszélgetés alapja a jó kapcsolat, amely az empátiás megértés készségén és szándékán múlik. (Kázmér a fenti jelentben ezt maximálisan szem előtt tartja.) Vitatható ugyan a kimenetel, de az nem, hogy Kázmér megpróbál az apja fejével gondolkodni (és szívével érezni). A hatékony beszélgetés harmadik szabálya sem csorbul, amely azt kívánja, hogy vegyük komolyan a másikat és önmagunkat a beszélgetés során, és ne éljünk vissza a hatalmunkkal. Kázmér apja komolyan veszi magát (és elfoglaltságait), de egyúttal nyitva hagyja a folytatás lehetőségét azzal, hogy fontos kérdésekre azért időt szakít, ha szükséges. A fenti képregény sajnos nem ad módot a negyedik szabály rögzítésére, de elárulhatjuk, hogy a testbeszéd és mindenféle metakommunikatív jelzés fontosságára hívja fel a figyelmet. (Ilyen lehet Kázmér apjának sürgető hangvétele, feszültséget sugalló intonációja stb.) Kázmérék igen rövid interakciója maximálisan eleget tesz a tömörség elvének, s nem veti fel az igazság megsértésének gyanúját. Ez volna Grice minőség-maximája. Ahol ugyanis a túlzás, általánosítás, ferdítés, kiszínezés vagy nyilvánvaló hazugság megszgyéjére lépünk, a bizalom és nyomában az együttműködés meginog, a kommunikáció erőszakossá válik vagy ellehetetlenül. Kázmér „Na, jó, akkor szia!” felkiáltása tükrében talán magyaráznunk sem kell a közlések érthetőségére és gazdaságosságára vonatkozó elvárásainkat.

A szóbeli közlés mint médium (kommunikációs rendszer) lehetővé teszi a szociabilitás, a szellemi tevékenység, a politikai cselekvés különböző formáinak megszerveződését és megszervezését (lutheránus és kálvinista prédikációk, politikai klubok stb.). Ugyanez érvényes az írásra, a nyomtatásra és a kommunikáció és információ legújabb technikáira is.

4.2 A MÉDIUMOK MINT KÖZVETÍTŐESZKÖZÖK TÍPUSAI A KOMMUNIKÁCIÓBAN

Az e-learning-tananyag igen szemléletesen mutat rá, hogy a humán interakcióban az emberi test ún. *prezentációs médiumként* funkcionál, hiszen a legtermészetesebb módon vesszük igénybe üzenetek megformálására és átadására. A nyitó jelenet beszélgetése, a reggeli, az öltözködés, a munkahelyi megbeszélés, a díjátadón a nyilatkozattétel mind-mind olyan helyzet, amelyben – akár más médiumok működése mellett – az emberi test a közvetítő. A jelzések kibocsátását testünk különféle izomcsoportjai végzik, amelyek ilyenformán a kommunikáció csatornáinak tekinthetők. Az interakcióban résztvevő ember pedig ilyenkor közlő és befogadó is egyben.

Ez a médium pedig – mint ahogyan a verbális csatornáról szóló fejezetben röviden áttekintettük – mintegy kétmillió éves fejlődés eredménye. Ennyi idő telt el, míg az ember felegyenesedett, agytérfogata a korábbi háromszorosára nőtt, szájpadrólása és nyelve is felvette mai alakját, mellkasi gerincszakasza kellően megerősödött, majd eszközhasználóvá és eszközkészítővé vált. Mindez szükséges volt ahhoz, hogy – más fajokat meghaladva – képes legyen olyan szimbólumok, mint a nyelv létrehozására és használatára. E képességei kibontakoztatását a szocializációs folyamatok teszik lehetővé. A kommunikáció verbális és nem verbális kódjainak használatát egy adott társadalom tagjaként, a szocializáció során sajátítjuk el.

A médiumok második nagy csoportját a reprezentációs médiumok alkotják. Ide soroljuk azokat az ember alkotta tárgyakat, amelyek a közlés idejétől elszakadva teszik lehetővé az üzenetek átadását (megőrzését). Különböző társadalmi konvenciókhoz, máskor esztétikai vagy kulturális egyezményekhez kötött dolgaink ezek, mint egy üzleti levél vagy szerződés, egy könyv vagy egy színházi előadás, szobrok, festmények, épületek stb. A társadalom minden színterén körülvesznek minket, s a jelentések (helyes) felfejtéséhez gyakran igényelnek többletfelkészültségeket (például jogi nyelvezet ismerete, az egyes művészi stílusokra vonatkozó előzetes tudások stb.). A filmetűdben is jó pár megjelenik, bár központi szerepre végül a papírrepülő tesz szert mint üzenetközvetítő. Ehhez Zsófinak tudnia kell írni, a megtalálónak olvasni, s közösként/egyezőként értelmezni a szavak jelentését. A Bálint kezébe kerülő újság is reprezentációs médium, s egyúttal tömegkommunikációs (tömegközlelési) eszköz is.

A médiumok harmadik nagy halmazába, a *technikai médiumok* körébe a különféle jelátalakító berendezések, a műszaki technológia vívmányai tartoznak. Az internet és a közösségi média megjelenése azonban úgy tűnik, éles korszakhatárt von az *ómédia* és az *újmédia* eszközei közé. Az ómédiának egyrészt része a nyomtatott sajtó, amely a szerkesztőségek és újságírók munkája nyomán zajló eljárásokat és annak keretében születő médiatermékeket (napi- és hetilapok, magazinok, folyóiratok, röplapok stb.) jelenti, másrészt az elektronikus média, amely a távközlelési eszközökön keresztül közvetített üzeneteket foglalja egységbe (rádiós és televíziós műsorszórás, a telefónia, az internetalapú kommunikáció stb.). A rövidfilmben Bálint is rádiót hallgat munkába menet, televízióon keresztül nézi a filmes díjátadó eredményhirdetését, és telefonon keresztül gratulál kedvesének. Telefonja kijelzőjén azonban már az újmédia eszközei köszönnek ránk az azonnali üzenetküldő alkalmazások és közösségi hálózatok ikonjainak formájában.

A média, illetve az egyes médiumok egyrészt tehát tekinthetők közlelési csatornáknak, másrészt intézményrendszernek. Mára azonban emberi létezésünk és cselekvéseink alapvető kontextusává vált, (médiá)technológiai behálózottságunk immár megkérdőjelezhetetlen tény. Legtöbbünk számára már a reggeli ébresztő csengetés is mobiltelefonról érkezik, amely valamely távközlelési hálózatról kapja a pontos időt. Munkahelyünkön e-maileken keresztül tarjuk a kapcsolatot, kapjuk a feladatinfor-

mációkat és teszünk jelentéseket, szervezeteink közösségimédia-profiljaikon keresztül népszerűsítik szolgáltatásaikat és építik imázsukat. A hagyományos elektronikus média pedig őrzi helyét az internet mellett és ellenére is a hírfogyasztás és hivatalos közlemények kiadása terén.

4.3 A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ

A tömegkommunikáció mindenekelőtt egy olyan hálózat, amely sok vevőt egyetlen forrással kapcsol össze. Ezért is vagyunk bajban az internet hozta változások teoretizálása kapcsán, s az internet és közösségi média elhelyezésével a médiumok között. Szemben a hagyományossal, az újmédiát úgy tekintjük, hogy *many-to-many*, azaz sokakat sokakkal összekapcsolni képes interaktív technológia. (MCQUAIL 2015) Ennyiben tehát változásban van a tömegkommunikációról alkotott elképzelésünk is.

A tömegmédiával foglalkozó irodalmak a fentiekből adódóan általában a könyvnyomtatásig, majd onnan a hírlapok megjelenéséig vezető információs és technológiai folyamatokat tekintik kiindulási alapnak, azután sorra veszik a távíró, a telefon, a rádió és televízió, majd az internet megjelenésének főbb társadalmi előzményeit és következményeit. Kezdetben az egyes médiumok formája és az adatátvitel csatornája szilárd kiindulási alapot adott a különbségtevéshez, ma már ez kevésbé mondható el, s a használat módozatai is keverednek. A digitalizáción alapuló technológiai konvergencia mindezt felerősíti.

Azok a szerzők és köztük Marshall McLuhan, akik azt vallják, hogy az új technológiák nyomában jelentős társadalmi változások járnak, az uralkodó médium és a hozzá kapcsolódó domináns érzékelési modalitás szerint osztják korszakokra az emberiség történetét. McLuhan azt vallotta, hogy az emberiség története négy nagy korszakra bontható, a törzsi társadalmak korára, az írástudás és írástudók korára, a nyomtatás korára és az elektronika korára. Szerinte az egymást követő korszakok közötti átmenet sem fokozatosságot, sem fejlődést nem jelent, az egyes találmányok inkább különálló korszakokra tördelték a világot. A törzsi korszak a hallás, az írásbeliség és a nyomtatás a látás, a távíró feltalálást követő innovációk ismét a hallás modalitásait helyezték előtérbe, az elektronika pedig a hallás és tapintásérzék felértékelődését hozza. Az elektronikus média megteremti a globális falut, az embereket újra törzsekbe szervezi. Bárki bárkivel azonnal kapcsolatba kerülhet a világ bármely pontján.

Az internet korának újmédia-ismereteit azonban egy másik tananyag, a *Közösségi Média Ismeretek* (2023) foglalja össze.

5. ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

Soroljon fel néhányat a médiatudomány határterületei közül!

Kommunikációnak tekinti-e Ön a kukoricagyökerek jeladásait vagy a kiszáradó növényektől eredő hangadást? Milyen érveket hozna fel álláspontja mellett?

Milyen érvek szólnak a nyelvi relativitás elmélete ellen?

Mi volt a görög-latin retorika öt alapvető szabálya?

A társadalom milyen kommunikációs gyakorlatait illeti kritikával a Frankfurter Iskola?

Milyen attitűdöt igényel az empátiás hallgatás?

Milyen lételméleti kérdéseket feszeget a kommunikációkutatás fenomenológiai tradíciója?

Mi a különbség az interakció és a kommunikáció között?

Melyik érzékszervi modalitásunk alakul ki elsőként?

Mi a paranyelv?

Mivel foglalkozik a proxemika?

Mennyi idős képességünk a nyelvhasználat?

Hogyan kapcsolódik a mimikai és a tekintetkommunikáció?

Mely médiumok kötődnek az ómédiához?

FOGALOMTÁR

Entrópia: Az entrópia számszerűsíti a valószínűségi változó értékében vagy egy véletlenszerű folyamat kimenetelében rejlő bizonytalanság mértékét. Esetünkben az üzenete előrejelezhetetlensége, megjósolhatatlansága, amennyit információtartalma hozzátesz meglévő tudásunkhoz.

Fenotípus: A fenotípus a genetika területén használatos kifejezés, mely az adott élőlény megfigyelhető jellemzőinek vagy adottságainak összességét jelenti.

Homeosztázis: A rendszerek és élő szervezetek azon jellemzője, hogy képesek alkalmazkodni a változó körülményekhez egyfajta dinamikus egyensúlyi állapotban őrizve stabilitásukat. Azt mondhatjuk, hogy az önszabályozási képességek összessége.

Kongruencia: Egy személy belső érzéseivel (állapotaival) egyező viselkedése (kommunikatív megnyilvánulás), amely során tudatos és nem tudatos jelzései egymással összhangban vannak.

Reciprocitás: Az egyenlő csere elve, amely azt mondja, hogy a kommunikációban válaszkényszer áll fenn a válaszkölcsönösség elve alapján.

Redundancia: Ami az üzenetben konvencionális, azaz előre meghatározható, fő forrása a konvenció, legfontosabb eszköze az ismétlés. (Ennyiben az entrópia ellentéte.)

Spektrogram: Periodikus jelenségek spektrumát ábrázoló diagram, amely az egyes frekvenciákhoz intenzitást vagy teljesítményt társít.

Ómédia: Az internet megjelenését megelőző médiatörténeti korszak és annak kommunikációs rendszerei. Ha a műszaki technológia oldaláról nézzük, a könyvnyomtatástól a hagyományos elektronikus médiáig (rádió és televízió) terjedő média.

Újmédia: Az 1960-as évek óta használt kifejezés olyan információs és kommunikációs technológiák megjelölésére, amelyeket a digitalizáció tett lehetővé, és amelyeknek lényegi jellemzője az interaktivitás, az összekapcsoltság és az egyéni felhasználók általi hozzáférés, valamint a felhasználási módok sokfélesége, a mindenütt jelenvalóság, a helyfüggetlenség és valós idejűség.

Zoon politikon: Társas lény. Arisztotelész az ember azon tulajdonságát ragadta meg, hogy közösségbe ágyazott cselekvő, politikai közösségben, államban (polisz) él. (Ezenfelül értelemmel – logosz – felruházott.)

Zoon szemiotikon: Jelhasználó lény. Az ember mint a legösszetettebb, legmagasabb rendű jelhasználó emelkedik ki az állatvilágból.

IRODALOMJEGYZÉK

- BARBIER, Frédéric – LAVENIR, Catherine Bertho (2004): *A média története*. Osiris Kiadó, Budapest.
- BERECZKEI Tamás (2003): *Evolúciós pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- BERNE, Eric (1984): *Emberi játszmák*. Háttér Kiadó, Budapest.
- BUDA Béla (1986): *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Animula Kft., Budapest.
- EKMAN, Paul – FRIESEN, Wallace V. (1969): The Repertoire or Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage and Coding. *Semiotica*, 1, 49–98. <https://doi.org/10.1515/semi.1969.1.1.49>
- FALKNÉ Bánó Klára (2008): *Kultúraközi kommunikáció. Az interkulturális menedzsment aspektusai*. Perfekt, Budapest.
- FODOR László – KRISKÓ Edina (2019): *A hatékony kommunikáció alapjai*. Noran Libro, Budapest.
- GRIFFIN, Em (2003): *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Harmat Kiadó, Budapest.
- GOPNIK, Alison – MELTZOFF, Andrew N. – KUHL, Patricia K. (2001): *Bölcsék a bölcsőben. Hogyan gondolkodnak a kisbabák?* Typotex, Budapest.
- GUDYKUNST, William B. – Kim, Young Yun (1997): *Communicating with strangers. An approach to intercultural communication*. McGraw-Hill, New York.
- HORÁNYI Özséb (2017): A dolgok állása (szinopszis., *Jel-Kép*, 2017/1. különszám, 1–25. DOI: 10.20520/JEL-KEP. 2017. 1. KLSZ.1, Online: http://communicatio.hu/jelkep/2017/1klsz/JelKep_2017_1_kulonszam_Horanyi_Ozseb.pdf (Letöltés: 2023.03.19.)
- JAKOBSON, Roman Osipovic (1960): Linguistics and Poetics, In T. Sebeok (Ed.), *Style in Language* (pp. 350-377). Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press. Online: https://monoskop.org/images/d/de/Jakobson_Roman_1960_1987_Linguistics_and_Poetics.pdf (Letöltés: 2023. 03. 29.)
- JEWITT, Carey – PRICE, Sara – MACKLEY, Kerstin Leder – YIANNOUTSOU, Nikoleta – ATKINSON, Douglas (2020): Social Norms of Touch. In: *Interdisciplinary Insights for Digital Touch Communication*. Human–Computer Interaction Series(). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-24564-1_4
- KNAPP, Mark L. (1972): *Noverbal Communication in Human Interaction*. Holt, Rinehart and Winston, New York.
- KRISKÓ Edina (2021): *Kommunikációelmélet*, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest.

- MCLEAN, Scott (2005): *The basics of interpersonal communication*. Boston, MA: Allyn & Bacon.
- MCQUAIL, Denis (2015): *A tömegkommunikáció elmélete*. Wolters Kluwer, Budapest.
- NEMÉNYINÉ Dr. Gyimesi Ilona (é. n.): *Kommunikációelmélet. Szöveggyűjtemény*. Perfekt, Budapest.
- NEMÉNYINÉ Dr. Gyimesi Ilona (2017): *Hogyan kommunikáljunk tárgyalás közben?* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- NYITRAI Erika (2011): *Az érintés hatalma*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest.
- PINKER, Steven (2006): *A nyelvi ösztön. Hogyan hozza létre az elme a nyelvet?* Typotex, Budapest.
- ROBINSON, Peter W.: (1972): *Language and Social Behaviour*. Penguin Books, Ltd.
- TERESTYÉNI Tamás (2006): *Kommunikációelmélet. A testbeszédétől az internetig*. Typotex, Budapest.

További források:

- [1] <https://mezohir.hu/2023/01/16/agarar-noveny-kommunikacio-rezges-mikorhizza-fonal-egyutt-mukodes-mezogazdasag/>, letöltés ideje: 2023.03.31.
- [2] https://hvg.hu/tudomany/20230331_novenyek_hangot_adnak_ki_kommunikacio_tel_avivi_egyetem_pattogo_hang_vizhiany, letöltés ideje: 2023.03.31.
- [3] <https://www.merriam-webster.com/dictionary/haptic>
- [4] <https://printosh.hu/blog/mouth-haptics-haptikus-erzekeles-szajon-keresztul/>

A Nemzeti Közsolgálati Egyetem kiadványa.

Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet
www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Dr. Deli Gergely rektor
Címe: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Olvasószerkesztő:

Dorogi Katalin

Tördelőszerkesztő:

Friebert Máté

Borítóterv:

Friebert Máté

A borítóterv
geralt és **ar130405**
Pixabay-en található
szabadon felhasználható képeinek segítségével készült.

<https://pixabay.com/hu/photos/h%c3%a1l%c3%b3zat-globaliz%c3%a1ci%c3%b3-f%c3%b6ld-3524352/>;
<https://pixabay.com/hu/illustrations/technol%c3%b3gia-inform%c3%a1ci%c3%b3-digit%c3%a1lis-2082642/>

ISBN 978-963-498-579-2